

GÖTEBORGS UNIVERSITET

”Det här med att leka, det är faktiskt väldigt mycket du ska kunna då.”

Vad begreppet lek innebär för pedagoger och hur de arbetar med barns lek i förskolan

Anna Jakobsson

Rapportnummer:	VT11-2910-112
Examensarbete:	Läraryrket, 15hp
Program/kurs:	LAU390
Termin/år:	VT2014
Handledare:	Jörgen Dimenäs
Examinator:	Göran Brante

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Det här med att leka, det är faktiskt väldigt mycket du ska kunna då – Vad begreppet lek innebär för pedagoger och hur de arbetar med barns lek i förskolan

Författare: Anna Jakobsson

Termin och år: VT 2014

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Kurs: LAU390, 15hp. Examensarbete inom lärarutbildningen

Handledare: Jörgen Dimenäs

Examinator: Göran Brante

Rapportnummer: VT11-2910-112

Nyckelord: lek, pedagoger, förskola, lpfö98, arbetssätt, begrepp, förhållningssätt

Syfte: Att undersöka hur pedagoger beskriver sin uppfattning av samt arbetssätt kring lek i förskolan.

Frågeställning: Vad innebär begreppet lek för pedagoger och hur arbetar de med barns lek i förskolan?

Metod: Kvalitativa intervjuer

Resultat: Det finns både likheter och skillnader mellan pedagogernas syn på leken och även arbetssätt. Upplever att pedagogernas medvetenhet är på olika nivåer.

Betydelse för läraryrket: Förskolan är styrd av läroplanen, som anger att förskolans verksamhet ska präglas av leken. Det är viktigt att undersöka hur pedagogerna översätter detta i verkligheten. Det främjar även reflektion för att förstå olika perspektiv samt att nå gemensamma definitioner.

Sammanfattning

Förskolans verksamhet ska präglas av lek står det i läroplanen som dock inte anger hur det ska gå till. Med hjälp av kvalitativa intervjuer undersöker den här studien hur pedagoger upplever och arbetar med barns lek i förskolan. Pedagogerna tycker att leken är mycket viktig. De främjar leken genom att dela in barnen i mindre grupper och inspirera med miljö och material, men även genom att vara närvarande för att kunna utmana samt stötta barnen vid behov. I stort så har pedagogerna liknande tankar, med vissa variationer. Den största skillnaden ligger i hur medvetna pedagogerna är om sina tankar och arbetssätt, vilket jag menar hänger ihop med hur vana de är att reflektera och diskutera. Utefter den sociokulturella teorin anser jag att vanan att reflektera hänger ihop med klimatet på arbetsplatsen och tankarna hos kollegorna. Jag menar därför att det är viktigt med pedagogiska reflektioner i allmänhet och kring leken i synnerhet och ens egen roll i den. Detta för att en ökad förståelse för leken gör att man lättare kan förstå och samspela med barnen. Jag upptäckte att det i pedagogernas uttryck finns kopplingar till läroplanen men också att det är skillnad mellan vision och verklighet. Pedagogerna verkar veta vad de vill uppnå men inte alltid hur.

”Det här med att leka, det är faktiskt väldigt mycket du ska kunna då.”
Titelcitatet kommer från intervjun med Eva.

Förord

Det här är ett examensarbete inom ramen för lärarutbildningen på Göteborgs Universitet. Under utbildningen har det varit stort fokus på Reggio Emilia-filosofin för mig, både under min inriktning skapande verksamhet för tidiga åldrar samt under den verksamhetsförlagda utbildningen på en Reggio Emilia-inspirerad förskola. Det var där jag började intressera mig för leken, när pedagogerna uttryckte att leken kom i skymundan på grund av ett stort fokus på projekt. Efter att ha läst om olika strategier för att få tillträde till leken kunde jag observera och få syn på dessa strategier hos barnen. Jag började då fundera på ifall pedagoger har sådana konkreta kunskaper och möjligheter att hjälpa barnen i leken. Under arbetets gång har leken som ämne varit brett för mig, då jag intresserat mig för flera aspekter. Det har varit en anledning till att arbetet tagit lång tid att slutföra. Jag vill tacka min handledare Jörgen Dimenäs för att han hjälpte mig konkretisera mina tankar och formen för arbetet. Jag vill även tacka min första handledare Anita Franke som, innan hon gick i pension, hjälpte mig med den formella strukturen för arbetet i början. Tack även till mina chefer som möjliggjort för mig att gå ner i arbetstid för att kunna slutföra examensarbetet. Jag tackar även vänner, familj och kollegor för stöd och värdefulla åsikter under arbetets gång.

Anna Jakobsson
Göteborg, 25 maj 2014

Innehåll

Innehåll.....	4
1. Inledning.....	5
1.1. Bakgrund.....	5
1.2. Syfte och frågeställning.....	6
2. Utgångspunkter för arbetet.....	6
2.1. Definition av lek i detta arbete.....	6
2.2. Teoretisk ram.....	7
2.2.1. Sociokulturell teori – hur lekens samspel och fantasi är utvecklande, samt hur vi formas av vår omgivning.....	7
2.2.2. Gregory Batesons leksignaler och lek som mental inställning.....	9
2.2.3. Teoretisk utgångspunkt för arbetet.....	9
3. Tidigare forskning av lek.....	10
3.1. Styrdokument – Lek enligt läroplanen.....	10
3.2. Kriterier för lek.....	11
3.3. Bråklek.....	12
3.4. Förutsättningar för lek.....	12
3.5. Lekens behållningar.....	13
3.6. Vuxnas lek.....	15
3.7. Pedagogens roll i leken.....	15
3.8. Lek och lärande.....	16
4. Metod.....	17
4.1. Forskningsansats.....	17
4.2. Intervju.....	17
4.3. Urval.....	18
4.4. Genomförande.....	18
4.5. Bearbetning av intervjudata.....	19
4.6. Etiska aspekter.....	19
4.7. Studiens trovärdighet.....	20
5. Resultat.....	21
5.1. Vad begreppet lek innebär för pedagogerna.....	21
5.2. Hur pedagogerna beskriver att de arbetar med lek i förskolan.....	22
5.2.1. Närvarande pedagoger.....	22
5.2.2. Respekt och trygghet.....	24
5.2.3. Miljö och material.....	26
5.2.4. Sammanfattning.....	26
6. Diskussion.....	27
6.1. Vad innebär lek för pedagoger och hur arbetar de med barns lek i förskolan?.....	27
6.2. Resultatet i förhållande till litteraturgranskningen.....	28
6.3. Reflektion kring metod.....	29
6.3.1. Reflektion kring urval och genomförande.....	30
6.4. Reflektion kring huvudresultat.....	30
6.5. Pedagogisk reflektion.....	31
6.6. Fortsatt forskning.....	32
6.7. Slutord.....	33
Källförteckning.....	34
Bilaga: Intervjuguide.....	36

1. Inledning

Jag intresserade mig tidigt för leken. Det är tydligt att det är en stor del av barns liv och jag kan själv känna stor glädje av att ge mig hän i en lek även som vuxen. På min praktikplats berättade pedagogerna att deras stora fokus på den pedagogiska verksamheten i projekt för att utveckla barnens intresse och kunskaper i särskilda ämnen gjort att leken kommit i skymundan. Det blev min utgångspunkt för ett utvecklingsarbete kring detta. Utifrån det arbetet skapades funderingar över hur mycket barnen behöver kunna för att delta i lek med andra. Det var tydligt att några barn hamnade utanför för att de inte visste hur de skulle göra. Den insikten ledde till en önskan att vilja lära mig mer om leken och dess betydelse. En granskning av läroplanen visar att leken ska prägla förskolans verksamhet. Det fick mig att fundera på hur pedagoger gör detta. Jag tänker mig att det hänger ihop med hur man ser på lekens betydelse, eftersom olika perspektiv på lek har betydelse för agerande i praktiken (Johansson & Pramling Samuelsson, 2007, s.9-10). Frågan blir därför hur pedagoger ser på leken. Detta arbete studerar lekens betydelse för barn utifrån pedagogers perspektiv. Mina tidigare erfarenheter från praktik och vikariat är att nivåerna av pedagogers engagemang och planering av verksamheten med barnen skiljer sig mycket åt och därmed även deras arbetssätt. I studien ber jag pedagogerna beskriva hur de arbetar med leken i förskolan.

1.1.Bakgrund

Flera forskare verkar vara överens om att leken har stor betydelse för barns välmående och utveckling (Broström, 1992; Folkman & Svedin, 2003; Godée, 1993; Johansson & Samuelsson, 2007; Lärarförbundet, 2006; Olofsson, 1991; Åm, 1993; m.fl.) och det håller även jag med om. Lekens betydelse poängteras även i läroplanen för förskolan. ”Leken är viktig för barns utveckling och lärande. Ett medvetet bruk av leken för att främja varje barns utveckling och lärande ska prägla verksamheten i förskolan” (Skolverket, 2006/2010, s.8). Läroplanen anger normen men är i sin fria formulering öppen för tolkning. Förskollärare ska planera den pedagogiska verksamheten och i läroplanen står skrivet att den ska präglas av leken (Skolverket, 2006/2010, s.8). Det finns ingen definition i läroplanen över vad lek är, inte heller i globala dokument över barns rättigheter, menar Welén (2003, s.23). Pedagoger uppmanas därmed att använda sig av leken men får inte tydliga instruktioner om hur. Detta gör att tolkningar, värderingar och därmed arbetssätt kan skilja sig åt mellan olika pedagoger. ”Ytterligare en spänning finns i de *olika* perspektiv på lek som lärare verksamma i förskola, fritidshem och skola kan ha och som har betydelse för deras agerande i praktiken (Johansson & Pramling Samuelsson, 2007, s.9-10). Därför undersöker jag i studien hur pedagoger ser på leken och hur synsättet hänger ihop med arbetssättet.

Att leken är en sådan stor del av läroplanen för förskolan tyder på att leken är viktig. I litteraturgranskningen redovisar jag för vad det står i läroplanen om leken. Där står inte så mycket om lekens betydelse och därför vänder jag mig till litteraturen för att få reda på mer. Det finns ett egenvärde i leken vars medvetandetilstånd ger ett välbefinnande (Olofsson, 2003, s.13). Leken kan också fungera som ett verktyg för att nå läroplanens mål samt träna färdigheter som att utveckla tankar, kreativitet, språk och social samvaro samt för att bemästra känslor (Olofsson, 2003). Broström (1992) menar att ända sedan Fröbels grundande av barnträdgårdarna i mitten av 1800-talet så har pedagoger och teoretiker insett att leken är grunden i barns utveckling (s.53). Leken kan med andra ord användas som ett verktyg för inläring, men Folkman & Svedin (2003) betonar samtidigt lekens egenvärde och vikten av att barnen själva får upptäcka meningen med lek (s.120). Det blir således en balansgång mellan lekar som initieras av vuxna respektive av barn själva. Jag utgår från att pedagogernas agerande i leken styrs av värderingar och synen på den egna rollen. Hur tänker de kring lekens betydelse och hur arbetar de med lek? Jag har observerat olika strategier för att få tillträde till leken och drar slutsatsen att det kan underlätta för pedagogerna att hjälpa barnen in i leken ifall de har insikter i lekens värld, vad den kan ge och hur alla ska kunna få ta del av den.

Studier har visat att även barnen i skolan mår bättre av att integrera leken i verksamheten, som arbetsmetod (Hartmann i Welén, 2003, s.39). Istället för att förskoleklassen fört in lekpedagogik i skolans värld, så rapporterar Skolverket att skolans kultur härskar i förskoleklassen och att det är för lite lek (Welén i Lärarförbundet, 2006, s.13). Welén (2003) beskriver, efter sin forskningsgenomgång, hur den formella undervisningen mer och mer tar över även för yngre åldrar. Jag tycker det är synd och tror mycket på att nyfikenheten är det viktigaste för lärandet. Därför håller jag med Welén om att skolan skulle tjäna på ett mer lekfullt och flexibelt arbetssätt. I vardagligt tal har begreppet lek ofta en nedvärderande betydelse (Lindborg, 1995, s.3-4). Welén (2003, s.34) menar att alla leketeoretiker är överens om att leken är viktig för barns mognad och utveckling. Eftersom leken enligt läroplanen ska prägla förskolans verksamhet är min teori att förskolans status kan höjas om pedagogerna lyckas synliggöra den betydelsen i verksamheten, exempelvis genom pedagogisk dokumentation. Det kräver att pedagogerna själva är medvetna om den betydelsen och strävar efter att använda leken i lärandet. Istället menar alltså Welén att lekens betydelse verkar minska när barnen blir äldre, trots att det finns många möjligheter att använda lek i lärandet även för äldre barn. Det verkar finnas flera olika perspektiv på leken och dess betydelse att studera närmare. Jag ämnar undersöka detta vidare både i litteraturgranskning och i intervjuer med aktiva pedagoger.

1.2. Syfte och frågeställning

Arbetet i förskolan styrs av en läroplan som uppmuntrar pedagogerna att använda sig av leken, men som inte definierar vad lek är. Det tas för givet att pedagogerna ska veta vad lek innebär och hur man ska arbeta med det. Jag frågar mig utifrån detta hur pedagoger ser på lek och om olika pedagogers förhållningssätt skiljer sig åt.

I läroplanen står det att verksamheten ska präglas av leken men inte hur detta ska gå till. Genom kvalitativa intervjuer tänker jag undersöka hur pedagoger beskriver att de arbetar med lek i förskolan. Att synsätt och arbetssätt hör samman antas utifrån Johansson & Pramling Samuelssons (2007) tanke att olika perspektiv på lek får betydelse för agerande i praktiken.

Syftet är att undersöka vad begreppet lek innebär för pedagoger samt hur de beskriver att de arbetar med barns lek i förskolan. För att nå syftet har följande frågeställning varit i fokus.

- Vad innebär lek för pedagoger och hur arbetar de med barns lek i förskolan?

2. Utgångspunkter för arbetet

2.1. Definition av lek i detta arbete

Vid första anblick kan man tro att det är lätt att entydigt definiera begreppet lek, men så är inte fallet, har det visat sig under arbetets gång. Det visar sig bland annat i forskningen, som har flera olika definitioner på vad som räknas som lek. Även om det inte finns en gemensam definition av vad lek är, så finns det i dessa olika perspektiv dock en del återkommande kriterier, som även återfinns i denna studie. Fokus i granskningen av leken i detta arbete ligger på den mentala inställningen snarare än fysiska aktiviteter. Lekens kriterier beskrivs oftast som mentala förhållningssätt: att leken signaleras, använder fantasi och skänker glädje. (Fler kriterier och definitioner återfinns i litteraturgranskningen.) Viktigast i detta arbete är att leken innebär att de som leker bestämmer att det är en lek och signalerar detta till varandra, som i Batesons teori om metakommunikativa leksignaler (1955).

Likt Olofsson (1987, 1991, 2003) är den mentala inställningen det viktigaste i leken även här: fantasin som utvecklar agerande till att något sker på låtsas, ömsesidigheten i den sociala leken så att båda är införstådda i att det är en lek samt även glädje och frivillighet är viktiga element i leken. Att lek är en viktig del av barns meningsskapande eftersom det är ett sätt att utforska är en insikt utifrån Johansson & Pramling Samuelsson (2006). Olofsson (1987) menar att lek är ett förhållningssätt som finns kvar även i vuxen ålder. Slutsatsen utifrån detta blir att även vuxna leker, när de exempelvis med glimten i ögat kittlar en vän eller parodierande härlar sin chef. Att leka på riktigt innebär för mig att man går helt upp i leken och det är en av skillnaderna mellan barns och vuxnas lek, då barnens lek oftast pågår under längre tid. Det som, utifrån angivna premisser, utesluts är det barnen gör när de inte själva tycker att de leker, exempelvis omsorgssituationer, lektioner, förflyttningar och så vidare. Genom leksignaler, föreställningar och glädje kan dock även dessa situationer förvandlas till lek.

I detta arbete ska alltså lek ses som något som signaleras, som utforskar, är lustfyllt samt använder sig av fantasin. Arbetets fokus ligger på den sociala leken, som innebär att leka tillsammans med andra. Detta för att lek i förskolan oftast sker i samspel med andra, samt för att jag anser det vara en viktig kompetens att kunna.

Det finns många olika definitioner av lek. Studien lämnar öppet för pedagogerna att göra sina egna definitioner och tolkningar av leken, eftersom det är deras egen uppfattning av lek som undersöks. Grunden i arbetets definition av leken är att det är de som leker som själva bestämmer när det är en lek. Därmed blir det ingen motsättning ifall de intervjuade pedagogerna definierar det på andra sätt.

2.2. Teoretisk ram

Studien utgår ifrån Bateson (1955) och Olofssons (1987, 1993, 2003) tankar att den mentala inställningen är det viktigaste i leken, att lek är något som signaleras. Den sociokulturella teorin används för att sätta leken i ett sammanhang, eftersom vi formas av vår omgivning och lär av varandra. Det visar på vikten för barn med lek som ett sätt att mötas och samspela för att därmed utvecklas och lära sig. Samtidigt är det även relevant för att sätta pedagogernas tankar i ett sammanhang, eftersom även de formas av sin omgivning. Det är en av utgångspunkterna i tolkningen av resultatet. Arbetets fokus ligger på den sociala leken och Vygotskijs tankar visar på vikten av fantasi och socialt samspel, som utvecklas i leken.

2.2.1. Sociokulturell teori – hur lekens samspel och fantasi är utvecklande, samt hur vi formas av vår omgivning

Lek är ett sätt att mötas och samspela. Den sociokulturella teorin visar varför detta är viktigt. Vygotskij formulerade den kulturhistoriska skolan/sociokulturella teorin, som går ut på att vi formas av vår omgivning genom kulturella verktyg såsom språket. Vi utvecklas psykologiskt genom gemensamt handlande och lär av varandra. Tankar är sammankopplade med språk eftersom vi genom språket uttrycker och gestaltar våra tankar (<http://www.ne.se/lang/lev-vygotskij>, 140422). Genom kommunikation och samspel i arbetslagen, men även interaktion med barnen, så formas likaså de vuxna i förskolan av sin omgivning.

Roger Säljö (2000) är en av dem som utvecklat den sociokulturella teorin, som han menar innebär ett fokus på hur grupper och individer samspelar (s.18). Säljö menar att förutom i formell undervisning så sker det även ett lärande när människor interagerar (s.12). I sociala möten kan vi ta med oss erfarenheter att använda oss av i framtiden och det är enligt Säljö grunden för lärande. Vi föds in i ett samspel med andra och gör erfarenheter tillsammans som hjälper oss förstå hur världen

fungerar. Leken är enligt Säljö ett viktigt sätt för barnen att samspeja på för att utbyta dessa erfarenheter. Vi kan inte undvika att lära, det är dock inte givet vad det är vi lär oss. Även Vygotskij (Olofsson, 1987) menar att leken har stor betydelse för barnets utveckling. I leken speglar barnen verkligheten, som breddas med fantasins hjälp (s.67-68, 145).

Lekteorin som kommer från Vygotskijs sociokulturella teori, innebär att barnen genom leken blir medvetna om världen (Tullgren, 2003). I leken kan barnen göra sådant de inte får eller kan göra i verkligheten, eller gestalta sina upplevelser, allt under generaliserande former. Verkliga situationer får i leken en ny betydelse, vilket utvecklar tänkandet. I denna teori kan leken inte tolkas utan sin sociala kontext.

Vygotskij (1995) menar att skapande är ett livsvillkor som grundar sig i fantasi och kreativitet. Vi kombinerar gamla erfarenheter till något nytt, och kan därmed bland annat skapa nya uppfinningar, särskilt när individuellt skapande kombineras till ett kollektivt skapande. Kreativa processer startar redan i tidig ålder och syns bäst i barnets lekar. I leken kombineras erfarenheter till en ny verklighet som anpassas till behov och intressen. Ju fler erfarenheter vi har, desto rikare fantasi. En pedagogisk slutsats av detta är att berika barnen med erfarenheter. Vi kan låna erfarenheter av andra, bland annat i leken. Detta kan exempelvis göras genom berättelser. Språk är enligt Vygotskij nära förknippat med tänkandet. I den sociala leken kommunicerar barnen mycket med varandra, vilket utvecklar språket och tänkandet. Fantasin påverkar våra känslor och deras utveckling. Skapandet styrs av både tankar och känslor.

Eftersom vuxna har fler erfarenheter har de även rikare fantasi jämfört med barn. De har däremot olika intressen och därför arbetar fantasin annorlunda. Barn tror dock mer på det fantasin skapar och är inte lika kontrollerande, därför syns fantasin mer hos barnet. Vygotskij menar att vi behöver den skapande fantasin för att klara oss i framtiden, och att det är vad pedagogiskt arbete ska utgå ifrån. Barnen behöver utveckla och öva sin fantasi. Fokus i skapandet ska ligga i processen och inte i resultatet. Uppfostran innebär enligt Vygotskij att utveckla vad barnet redan har inom sig.

I ”Tänkande och språk” (1999) skriver Vygotskij att det är obestridligt att barn alltid klarar av mer tillsammans med andra. Det barnet kan göra i samarbete kommer det framöver även att klara självständigt. Det är med hjälp av samarbete och imitation som mänskliga egenskaper hos medvetandet utvecklas. Tanke och språk har enligt Vygotskij ett nära men komplicerat samband, som samtidigt skiljer sig åt. Utan kommunikation i socialt samspel så utvecklas varken språk eller tanke. Barn är redan från början sociala och använder språket för att få kontakt med andra. Genom andra lär vi känna oss själva.

Charlotte Tullgren (2003) och Annica Löfdahl (2014) har mer konkret undersökt hur leken påverkas av andra, både barn och vuxna. Löfdahl menar att vår nuvarande barnsyn innebär att barn har agens, alltså makt att påverka sin egen situation. Samtidigt är barnens tillvaro relaterad till de vuxnas, där de vuxnas agens är större. Vi är beroende av andra för att kunna agera i vår omgivning. Löfdahls forskning visar på att barnen ingår i kamratkulturer, där de konstruerar och använder sin agens beroende av varandra. I institutionaliserade sammanhang som förskolan skapas kamratkulturer där gemensamma sociala kunskapssystem utvecklas, och där maktrelationer är en stor del. Löfdahl menar att både forskare och pedagoger är överens om att barn lär tillsammans genom lek och kamratkulturer. Lek kan också kretsa om relationer, makt och kontroll över sin situation. ”Lek kan till och med vara en obehaglig upplevelse för barnen när de kämpar med att skaffa sig en position” (s.27). Barnen kan lära sig att kringgå gemensamma regler som att ”alla får vara med”, utan att bryta mot dem, och det kan vara svårt för pedagogerna att få syn på detta. Pedagogernas delaktighet i leken handlar bland annat om en vänlig, osynlig och oftast omedveten styrning. Det är även Tullgrens (2003) slutsats att pedagogerna styr och dämpar lekens innehåll till att bli en mer accepterad lek, ur deras vuxna perspektiv. Pedagogerna styr att, vad och hur barnen leker,

exempelvis genom att själva delta i leken. Detta utifrån tankar på vad som anses vara normalt och vad de vill att barnen ska lära sig inför framtiden. Även Lillemyr (2013) menar att vuxna blandar sig i barns lek utan att alltid vara medvetna om det. Ett litet leende eller en grimas mot barngruppen noteras och påverkar även det. Det ter sig enligt honom omöjligt att inte påverka alls.

Genom den sociokulturella teorin kan vi alltså se hur vi påverkas av varandra och att både leken och resultatet i intervjuerna ska ses i sammanhang av sin omgivning. Vi kan med Vygotskijs teorier även se att lekens samspel och fantasi således är viktig för barnens utveckling.

2.2.2. Gregory Batesons leksignaler och lek som mental inställning

Gregory Bateson beskriver i *A theory of play and fantasy* (1955) sin upptäckt om leksignaler som en metakommunikation att det som sker i leken inte ska tolkas som verklighet. Förståelsen för dessa leksignaler är oftast intuitiv både mellan djur och mellan människor, vilket gör att vi kan leka tillsammans. Leksignalerna bildar en psykologisk ram, där vi inkluderar vissa saker och utesluter andra, och därmed skapar lekens verklighet. Ramen hjälper oss i tolkningen av innehållet. Även om det är skillnad på lek och verklighet så behöver man inte göra den skillnaden i leken när man är medveten om att det är en lek. Bateson menar också att lekutveckling är ett viktigt steg i kommunikationsutveckling, eftersom aktiviteter i leken är relaterade till aktiviteter utanför leken, vilket hjälper oss att koppla ihop ord med föremål. Tullgren (2003) beskriver att Batesons kommunikationsteori går ut på att leken kommuniceras och är ömsesidig. Att det är en lek signaleras på ett metaplan och utan detta betyder handlingen i sig ingenting.

Batesons leksignaler är en viktig del av Birgitta Knutsdotter Olofssons (1987, 2003) teori om vad lek är och båda menar att lek är en mental inställning. I leken förhåller man sig till verkligheten på olika sätt och leksignalerna hjälper oss att tolka aktiviteterna. ”Lek är en mental inställning, som förändrar meningen i det som sker” (1993, s.99). Lekens mentala inställning förmedlas bland annat med hjälp av kroppspråk.

Allt som barn gör är inte lek, påpekar Olofsson. Den mentala inställningen är det viktigaste i leken och det är alltså bara barnet själv som med säkerhet kan avgöra huruvida det är lek eller inte. Olofsson låter den metakommunikation som Bateson beskriver avgöra ifall det är lek, alltså när barnen signalerar att ”detta är lek”. Grunderna till leksignaler och socialt samspel lär sig barnen under de två första åren genom de vuxna. Olofsson ser leken som ett förhållningssätt som grundas i barndomen men lever kvar även i det vuxna livet.

Olofsson (1987) visar med hjälp av Bruner, Garvey, Leontjev och Vygotskij att fantasi och verklighet är sammankopplade i leken. Skillnaden mellan de två är emellertid tydlig för barnen, även om vuxna kan bli osäkra på barnens vetskap om detta, på grund av barnens allvar i leken (s.67-70).

2.2.3. Teoretisk utgångspunkt för arbetet

Sammanfattningsvis så ligger utgångspunkten i Bateson och Olofssons tankar att den mentala inställningen är det viktigaste i leken. Att fantasin är en stor del av leken håller jag med Vygotskij och Olofsson om. Precis som Olofsson menar jag att vuxna har en viktig del av barns utvecklande av kompetenser i samt förståelse av leken. Därmed är det också relevant att undersöka hur pedagogerna ser på leken. Utifrån den sociokulturella teorin menar jag att både vuxna och barn formas av sin omgivning, och utgår därför bland annat ifrån att pedagogernas förhållningssätt hänger ihop med erfarenheter och kollegor. Resultatet placeras därmed i ett kulturellt sammanhang. Dessa teorier är grunden i analysen av resultatet.

3. Tidigare forskning av lek

Innan jag tar reda på hur pedagogerna ser på leken vill jag ta reda på hur forskarna beskriver den. Detta för att sätta resultatet i ett sammanhang. Tullgren (2003) menar att det primärt är två teorier som ligger till grund för hur vi beskriver lek. Det är Batesons kommunikationsteori och Vygotskijs kulturhistoriska perspektiv. Kritik mot dessa teorier refererar ofta till Huizinga som enligt Tullgren menar att lek har lagt grunden för vår kultur, och därför inkluderar vuxna aktiviteter som spel och flirtande. Leken är här meningsfull i sig.

”Lek har varit så självklar att den inte syns. Man har tagit för givet att alla barn leker och att leken kommer av sig själv. Forskare har tittat på leken utifrån, definierat den och kategoriserat den men sällan fångat dess innersta väsen.” (Olofsson, 2003, s.130) När en vuxen ser på en lek utifrån kan det se rörigt ut, men från lekens perspektiv råder ordning. Det ter sig därmed som att leken bäst upplevs genom eget deltagande, vilket blir svårt att kombinera med forskarrollen. Om syftet är att forska kring leken blir fokuset ett annat än när man leker för lekens egen skull. Vuxna och barn har dessutom något olika perspektiv, där den vuxne bland annat kan korrigera lekar som går över styr (Lillemyr, 2013; Löfdahl, 2014; Tullgren, 2003). Eftersom pedagogerna ofta har ytterligare motiv med sitt deltagande i leken sker det på andra premisser än för barnen.

Hangaard Rasmussen (i Welén, 2003) menar att det är som att titta i ett kalejdoskop när man ska studera leken, för den ter sig på så olika sätt beroende på vilket sätt man ser på den (s.22). Welén (2003) konstaterar att leketeorikers försök till definition av begreppet lek är svåra att entydigt beskriva, men att de flesta anger vissa gemensamma drag. Som exempel tar hon upp det Brodin skriver, att leken för de flesta forskare är ”en aktivitet som är spontan, frivillig, lustbetonad och ej målstyrd” (s.22). Welén menar vidare att begreppet lek har olika betydelse i olika sammanhang. Enligt Ludwig Wittgensteins (i Åm, 1993) teori om språkspel går inte begreppet lek att tolka utan sitt sociala sammanhang och har därför ingen universell betydelse (s.15). Olika definitioner skulle med ett sådant tankesätt kunna komplettera varandra, istället för att utesluta. Det verkar inte finnas någon gemensam definition av lek, men dock vissa återkommande element, som dem som Brodin skriver om ovan.

3.1. Styrdokument – Lek enligt läroplanen

Studien inriktar sig på pedagogernas syn på leken. Deras arbete i förskolan styrs bland annat av läroplanen och därför är det relevant att jag börjar med att ta reda på vad det står om leken i läroplanen för förskolan, Lpfö98 (Skolverket, 2006/2010). Genom detta går det att se att leken har en stor och viktig roll i styrdokumentet, men ändå lämnas öppet för egen tolkning och användning. Det är utifrån detta studiens syfte har formats, för att se hur pedagogerna har tolkat leken och arbetssättet.

”Förskolan ska erbjuda barnen en trygg miljö som samtidigt utmanar och lockar till lek och aktivitet. Den ska inspirera barnen att utforska omvärlden. I förskolan ska barnen möta vuxna som ser varje barns möjligheter och som engagerar sig i samspelet med både det enskilda barnet och barngruppen” (s.6).

”Leken är viktig för barns utveckling och lärande. Ett medvetet bruk av leken för att främja varje barns utveckling och lärande ska prägla verksamheten i förskolan. I lekens och det lustfyllda lärandets olika former stimuleras fantasi, inlevelse, kommunikation och förmåga till symboliskt tänkande samt förmåga att samarbeta och lösa problem. Barnet kan i den skapande och gestaltande leken få möjligheter att uttrycka och bearbeta upplevelser, känslor och erfarenheter” (s.6).

”Kunskap är inget entydigt begrepp. Kunskap kommer till uttryck i olika former – såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet – som förutsätter och samspelar med varandra. Verksamheten ska utgå från barnens erfarenhetsvärld, intressen, motivation och drivkraft att söka kunskaper. Barn söker och erövrar

kunskap genom lek, socialt samspel, utforskande och skapande, men också genom att iaktta, samtala och reflektera. Med ett temainriktat arbetssätt kan barnens lärande bli mångsidigt och sammanhängande” (s.6-7).

”Barnen ska kunna växla mellan olika aktiviteter under dagen. Verksamheten ska ge utrymme för barnens egna planer, fantasi och kreativitet i lek och lärande såväl inomhus som utomhus. Utomhusvistelsen bör ge möjlighet till lek och andra aktiviteter både i planerad miljö och i naturmiljö” (s.7).

”Förskolans verksamhet ska präglas av en pedagogik där omvårdnad, omsorg, fostran och lärande bildar en helhet. Verksamheten ska genomföras så att den stimulerar och utmanar barnets utveckling och lärande. Miljön ska vara öppen, innehållsrik och inbjudande. Verksamheten ska främja leken, kreativiteten och det lustfyllda lärandet samt ta till vara och stärka barnets intresse för att lära och erövra nya erfarenheter, kunskaper och färdigheter” (s.9).

I målen står det att förskolan ska sträva efter att varje barn ska utveckla sin förmåga att leka, vilket i läroplanen även ses som ett sätt att uttrycka sig. Arbetslaget ska erbjuda ”en god miljö för utveckling, lek och lärande och särskilt uppmärksamma och hjälpa de barn som av olika skäl behöver stöd i sin utveckling” (s.11).

Sammanfattningsvis innebär det att det i läroplanen står att leken är viktig för utveckling, lärande och bearbetning. Leken är ett sätt för barnen att nå kunskap samt att uttrycka sig. Verksamheten ska vara varierad och ge plats för barnens egna tankar. Verksamheten ska på ett medvetet sätt använda sig av leken bland annat genom trygga och inspirerande miljöer, samt skapande och uttryck. Förskolan ska uppmuntra barns nyfikenhet och barnen ska få möta engagerade pedagoger som stöttar barnen vid behov. Det är detta pedagogerna har att utgå ifrån när de ska planera verksamheten i förskolan, vilket som sagt är öppet för tolkning. Hur pedagogerna tolkar och arbetar med leken är i fokus under intervjuerna.

3.2. Kriterier för lek

Som tidigare nämnts finns det ännu ingen gemensam definition av vad lek är i forskningen. För att tydliggöra en del av olika sätt att beskriva leken tar jag här upp olika kriterier för lek. Detta ger även ett bredare perspektiv på studien och förhoppningsvis en djupare förståelse för leken som forskningsämne. Flera forskare lägger stor vikt vid mental inställning som definition för lek. Leken är enligt Broström (1992) frivillig, självständig och skapande. Det är i leken en växelverkan mellan det emotionella och det intellektuella. Även Johansson & Pramling Samuelsson (2006) menar att leken sker på olika nivåer eftersom barn leker, tänker och fantiserar samtidigt samt gestaltar detta i både språkliga och kroppsliga uttryck (s.16).

Olofsson (1987, 1999, 2003) vidhåller att det viktigaste med lek är själva leken i sig, genom användandet av fantasi och inlevelseförmåga. Leken är därför sitt eget mål enligt Olofsson. I leken utvecklar dock barnen även tankar, känslor, språk och social kompetens, vilket Olofsson menar är väl dokumenterat i forskningen. Viktiga element i Olofssons definition av leken är att den är frivillig, lustfylld, spontan och inte målinriktad, vilket följer traditionell karaktärisering av lek. Riktig lek uppstår bara när barnen är trygga och inte störs av känslor eller fysiska behov. För att man ska kunna leka med andra behöver barnet kunna turtagande, ömsesidighet och samförstånd.

Mental inställning och lustfylldhet är med i flera definitioner. Birgitta Knutsdotter Olofsson (1987, 1991, 2003) poängterar att allting som barn gör inte är lek. Att det är en lek bestäms av barnets intentioner till lek och kommuniceras med hjälp av leksignaler, som känns igen mellan olika djurarter. Leken är belönande i sig och varar livet ut. Olofsson menar att leken består av motsatser, exempelvis att den både är på riktigt och på låtsas samt både är glädje och djupt allvar. Detta går att jämföra med förskolepsykologen Margareta Öhmans (2011) huvudtes att lek inte är en aktivitet

utan ett tillstånd där lekupplevelsen är det viktigaste (s.11). Ett sådant synsätt gör att det är viktigare att fråga sig *hur* barnen leker samt vad som skiljer lek och fantasi mot allvar och verklighet.

Likt Olofsson tar även Johansson & Pramling Samuelsson (2007) upp hur leken liknar en process. De menar dock samtidigt att leken, vars innehåll hämtas från barnens livsvärldar, kan vara ett sätt att lösa problem på ett mer målmedvetet sätt. I leken skapas speciella förutsättningar och barnen kan dela sina livsvärldar med varandra. Leken är enligt dem ett kreativt uttryck och barnen kombinerar erfarenheter för att skapa något nytt (s.14, 19, 21). Stig Broström (1992) definierar det på liknande sätt, att lekens handlingar är ett sätt att spegla barnets subjektiva syn på verkligheten. Barnet vet inte varför det leker men att handlingen är medveten och det centrala i leken är fantasi, fiktion och inbillning där konkreta föremål får en annan betydelse. Wetso (2009) menar att till skillnad från spel som tar slut, så fortsätter leken att utvecklas i det oändliga.

3.3. Bråklek

En form av lek är bråkleken som kräver hög lekkompetens för att fungera. Jag har mött pedagoger som inte anser att det är en lek och vill förbjuda den. Det stämmer med Tullgrens (2003) och Löfdahls (2014) teori att pedagoger styr och normaliserar leken. Här beskrivs bråklek lite mer ingående, för att visa på olika sorters lek och dess betydelse, samt hur man kan skilja lek från verklighet. Olofsson (2003) tar upp vikten av bråklek, bland annat som ett sätt att testa gränser. För barnen tränar det enligt henne bland annat kropp och smidighet samt känslor och makt. Det är spännande och roligt när de är trygga i att den andra håller de sociala lekreglerna med samförstånd, ömsesidighet och turtagande. Det är extra viktigt i bråkleken att man genom dessa regler anpassar sig till varandra, annars utvecklas det lätt till ett riktigt bråk. I bråkleken lär man sig att ta plats och att inte ge med sig utan motstånd. Barnen kan genom leken lära sig kontrollera rädslor och aggressivitet. I vår västerländska kultur är det främst männen som bråkleker, även i vuxen ålder. Mammorna är inte lika bekväma med det och därför brukar flickor sluta rumla runt i treårsåldern, när pojkarnas bråklek snarare utvecklas ännu mer i den åldern. Barn växer oftast upp med vuxna kvinnor omkring sig, som inte förstår att bråkleken är en lek och kan hjälpa barnen att utveckla den. Pedagogerna bör delta i krigslekar för att barnen lättare ska lära sig att kompromissa, att följa lekreglerna samt var gränserna går och att kunna stoppa i tid. Olofsson menar att det är en svår balans att upprätthålla mellan lek och verklighet i de våldsamma lekarna, som enligt henne både kan vara en nödvändig bearbetning men även en onödig inövning av aggressivt beteende. Kamplust hör enligt Olofsson till den manliga normen och i bråkleken lär man sig var gränsen för vad som är tillåtet går. Olofsson frågar sig ifall flickor borde bråkleka längre för att bekanta sig med sin aggression, som de annars kan få svårt att hantera längre fram. De få gånger kvinnor då slåss följer de inga regler (s.93-110).

3.4. Förutsättningar för lek

I detta kapitel beskrivs vad forskarna anser främjar leken, för att senare kunna jämföra det med vad pedagogerna uttrycker. Olofsson (1991, s.31-34) menar att för att kunna leka behöver man kunna förstå och kommunicera leksignaler, tolka och transformera verkligheten utifrån leken samt kunna försätta sig i lekens medvetandetilstånd. För att leken ska bevaras och utvecklas behöver den harmoni, vilket inte kräver mycket i ensamleken, men blir svårare i den sociala leken när olika viljor och idéer ska kombineras. I leken behöver man kunna koppla bort verkligheten och därför krävs det att man är trygg, både som vuxen och barn. De flesta behöver lugn och koncentration för att kunna gå in i de inre föreställningar som leken behöver. "För att behålla harmonin måste man kunna hålla de sociala lekreglerna: samförstånd, ömsesidighet och turtagande" (s.32). Samförstånd innebär att båda är medvetna om leken, ömsesidighet att båda är på en jämn nivå i leken och har ett gemensamt samspel, och turtagning innebär att man turas om och att leken får en dialogform.

Olofsdotter (1991) menar att det är i det tidiga samspelet mellan vuxen och barn som barnet lär sig vad lek innebär och lekreglernas grunder, som sedan finlipas i den fortsatta leken med andra barn. Barnet lär sig leksignaler i kontakten med en vuxen som skojar genom att göra grimaser och prata annorlunda, samt bjuda in till lek genom ett leende (s.28-29). ”Lek uppstår inte av sig själv. Leken behöver uppmuntran och näring. Leken behöver vuxna som pratar lekens språk, som är barnens språk.” (Olofsson, 2003, s.118)

Folkman & Svedin (2003) beskriver, med hjälp av Anette Lidén, de förmågor som behövs i den första sociala leken. Det handlar om nyfikenhet inför andra, att följa lekinitiativ och förstå leksignaler, att vilja stanna kvar i en lek, veta vad det innebär att låtsas samt att smittas av andras glädje och glädjas tillsammans (s.44). Barnet behöver vara uppmärksam på de andras kroppsspråk och kunna tolka det för att få ledtrådar till umgänget med andra (s.34). Folkman & Svedin menar att barnet måste gå igenom alla lekens utvecklingsstadier för att kunna leka med andra (s.43-45).

Det är svårt att ta plats i en redan pågående lek, menar Folkman & Svedin (2003). Det kräver mod och taktfullhet eftersom det är en balansgång mellan att vara försiktig och framfusig. Det handlar om att visa intresse för leken samt att själv göra andra intresserade (s.63). Vuxnas uppgift på exempelvis förskolan är bland annat att se till att alla barn kan vara med och leka, menar bland andra Olofsdotter (1991, s.28-29) och Pramling Samuelsson & Sheridan (1999, s.87). Pedagogen kan agera förebild i leken genom att själv delta i den och visa hur barnet kan agera i olika situationer i leken. Med inspiration och vägledning från vuxna kan barnen fortsätta utveckla sin lek. Barn som har svårt att ta sig in i eller bjuda in andra i lek behöver aktivt stöd från vuxna för att bli mer lekkompetenta, menar Pramling Samuelsson & Sheridan (1999, s.87).

3.5. Lekens behållningar

Genom att här visa på vad man får ut av leken så synliggörs lekens betydelse och därmed varför det är relevant att fokusera på leken. Olofsson (2003) menar att en utvecklad lekförmåga gör att vi bättre klarar påfrestningar i livet. ”Lek leder till utveckling på alla områden, som vi inte ens kan tänka ut” (s.137). Hon säger att forskning ofta framhäver hur leken har betydelse för utveckling av både tankar, känslor, språk och social kompetens. Man lär sig att utvidga sin föreställningsvärld genom att få kontakt med andra världar. Olofsson menar dock dessutom att leken i sig och lekförmågan är det viktigaste. Leken är ett eget medvetandetillstånd med levande inre bilder och fördjupad fantasi. Jag kopplar Olofssons beskrivning till Mindfulness, som enligt Nationalencyklopedin (mindfulnessmeditation, 140522) handlar om en medveten närvaro och fokus på den egna mentala aktiviteten. ”Leken erbjuder en intensiv närvaro och en stark verklighetskänsla. I lek lär man sig att förstå, att saker kan tolkas på flera sätt. Allt är inte vad det ser ut att vara” (Olofsson, 2003, s.135-136) Olofsson menar vidare att lekens medvetandetillstånd verkar vara hälsosamt och leda till välbefinnande, om barnen får leka färdigt. ”Barn som ofta blir avbrutna i sin lek blir irriterade och aggressiva” (Olofsson, 2003, s.13). Olofsson tar även upp forskning kring psykiskt immunförsvar. Kulturella uttryck har rötter i leken och visar sig vara nyttigt. Hon nämner en undersökning som konstaterar att de som i högre grad konsumerar kultur också är gladare och har bättre hälsa (s.57).

Olofsson (2003) lägger stor vikt vid inre, mentala föreställningar vid leken. Verkligheten tolkas då genom leken och får en ny innebörd. Olofsson menar att denna förmåga till mental transformering är vad vårt intellekt baseras på (s.11) och i leken rör vi oss hela tiden mellan lekens och verklighetens tolkningsplan (s.6-7). I leken tränar barnen sin föreställningsförmåga. Den används bland annat för att konkretisera abstrakt kunskap i skolan samt för att överkomma rädslor. Leken utvecklar barnens tankar genom att öva sig på olika kreativa lösningar och att bearbeta upplevelser

(s.131-132). Johansson & Pramling Samuelsson (2007) menar att föreställningsförmågan visar sig tidigt i leken och är viktig för lärande. Vi behöver symboliken för att kunna se längre än här och nu. Det ger en djupare förståelse för det abstrakta (s.14). ”I lekmiljön skapar vi på låtsas ett rum i rummet, en värld i världen som motsvarar våra önskningar och tankar, där händelseförlopp utspelar sig och framträder i scenerier” (Wetso, 2009, s.74).

I lekens tillstånd skapas en speciell värld där vi kan mötas med våra olika erfarenheter och perspektiv. Johansson & Pramling Samuelsson (2006) menar att det är när vi på detta sätt i leken delar livsvärldar med varandra som vi till slut lär oss att förstå andras perspektiv (s.16). Olofsson (2003) menar att lek utvecklar känslor och hjälper barnen att förstå både sina egna och andras känslor (s.133). ”Ingen sysselsättning ger barn social kompetens såsom leken” (s.135). Barnen måste kompromissa och lära sig leka på lika villkor.

Hofsten & Lidbeck (1995) menar att allt kan ske i leken och att hela kroppen är med. Leken främjar ett organisatoriskt tänkande, eftersom barnen får öva fokus, planering, språk och samspel. Det är också en bearbetning av att bli vuxen samt av olika rädslor som att försvinna, hamna i fara och att dö (s.283-286).

Olofsson (2003) menar att man kan förutse vad som kan hända med de barn som inte leker, även om det inte finns så mycket forskning på det. Eftersom lek är ett symbolspråk, som inkluderar inre föreställningar, kan brist på lek göra att barn får svårt att skilja fantasi från verklighet. Utan möjlighet att bearbeta jobbiga saker i leken, blir det svårare för barnet att förstå och hantera känslor. Leken är även ett sätt att utveckla fantasi, uppfinningsrikedom och föreställningsförmåga. Utan förmågan att omvandla exempelvis ord till bilder blir det svårare att minnas och därmed blir skolgången jobbigare. Barn som inte kan öva på sin sociala kompetens och sitt språk i leken får det svårare med empati samt att berätta för andra så att de förstår (s.85-87). I samlek tränas förmågor som lyhördhet, empati, förståelse, samarbetsförmåga och att ta andras perspektiv. Olofsson menar att barnet blir medvetet om att det finns andra åsikter än dess egna. Barn lär sig att ta kontakt med andra och hur man ska behandla en vän.

Folkman & Svedin (2003) finner att leken är en arena där barn uttrycker hur de mår. Genom leken kan de få kontroll över sin annars så kaotiska värld. Nyfikenhet på andra är en förutsättning för social lek, menar de. De fann i sin forskning att vuxnas närvaro, barnens självuppfattning, känslan för lek, samvaro och kamratskap samt lekrum och lekro var viktiga delar i utvecklandet av barnens sociala lek (s.20).

Tullgren (2003) menar att lek ofta beskrivs som en viktig del av förskolan. Offentliga dokument redan från barntädgårdarnas grundande och fram till idag beskriver lekens fundamentala betydelse för barns utveckling, även om det finns olika barnsyn genom tiderna (Tullgren, 2003, s.18; Broström, 1992, s.53). Tullgren finner i sin forskningsgranskning att Elsa Köhler gav det vetenskapliga sättet att se på barn genomslag genom införandet av barntädgården. Tack vare psykologin får dock leken en obetydlig roll i verksamheten, på grund av betoningen av en normativ utveckling, samt att de ser delar i barns utveckling istället för helheter.

Lindborg (1995) menar att det i vardagligt språk ofta ligger en nedvärdering och moralisering i begreppet lek som kontrast till arbete, allvar, ansvar, mognad och att vara vuxen (s.3-4). I Nationalencyklopedin (110410) står det att lek är en ”aktiv verksamhet som bedrivs endast i nöjessyfte och ofta kollektivt, särskilt av barn”. Svenska Akademiens Ordbok, SAOB (<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>), beskriver lek som syssla utan allvarligt, praktiskt ändamål, med avseende att roa. Detta särskilt för barn, ofta genom att efterlikna vuxnas, mer ändamålsenliga, verksamhet. Att i uttryck göra något på lek är enligt SAOB att inte mena allvar eller göra något utan eftertanke eller ansträngning. Olofsson (1987) menar att vuxna ibland kan benämna allting som

barn gör för lek, om det inte är arbete som att städa.

3.6.Vuxnas lek

En skillnad i olika sätt att se på leken är huruvida vuxna också leker. Eftersom jag anser att de gör det och att ett sådant synsätt skulle bredda lekens betydelse och höja förskolans status tittar jag här lite närmre på vuxnas lek. Olofsson (1991) menar att barnen lär sig grunderna i leken genom att leka med den vuxne. Wetso (2009) påpekar emellertid att vuxna då oftast leker att de leker, på grund av vår utökade medvetenhet om omgivning och värderingar. Berg (1992) säger att det är svårt att behålla sin lekförmåga som vuxen i vårt moderna industrisamhälle. Han håller med Sartre om att vi leker när vi som vuxna spelar roller bland annat i yrkeslivet.

Olofsson (2003) menar att man i leken glömmer sig själv och tid och rum, vilket vi borde tänka på oftare även som vuxna för att förgylla tillvaron. Olofsson menar att vuxna oftast leker i det fördolda, genom att använda sig av fantasi och därmed göra det tråkiga roligare. Det kan exempelvis handla om att låtsas vara någon annan. Vuxnas lek skiljer sig från barns eftersom det oftast sker genom samtal eller inre fantasier. Det kan också vara genom kulturella aktiviteter som att läsa böcker, se filmer eller teater. På Nationalencyklopediens hemsida om lek (140519) nämner Jan-Öjvind Swahn hur ordet lek tidigare även innefattat vuxna sällskapsnöjen, samt att gränsen mellan idrott och lek är flytande. Ordets innebörd ter sig alltså ha stor tyngd i den allmänna uppfattningen och vilken betydelse man ger ordets innehåll.

När barnen är små är de relativt omedvetna om att de leker, menar Wetso (2009). De blir mer medvetna ju äldre de blir. Medvetenheten ger dock inte en större frihet i leken, den blir snarare begränsad av att värderingar tillförs. Av samma anledning blir det svårare att leka när vi blir vuxna. Vi börjar istället hellre leka att vi leker. Barnet fokuserar främst på innehållet i leken och den vuxne fokuserar mer på reglerna (s.75).

3.7. Pedagogens roll i leken

Det är inte leken i sig som är fokus i studien, utan hur den beskrivs av pedagogerna. För att sätta det i perspektiv kommer här vad andra forskare säger om pedagogens roll i leken. Olofsson (1991) menar att barnens första lek sker med vuxna, som därmed ger barnen sin första grund i lekompetens. Dessa kunskaper, i bland annat samförstånd, ömsesidighet och turtagande, fördjupas sedan med jämnåriga kompisar som ställer andra krav än den vuxne. Det behövs erfarenheter för att leken ska kunna utvecklas, ju fler desto bättre (s.27-34).

Tullgren (2003) har i sin doktorsavhandling tittat på tidigare forskning med olika åsikter kring pedagogers inblandning i leken. (s.19-20) Barnstugeutredningen i början av sjuttioalet grundar sig på Piagets teorier om barns utvecklingsstadier. I betänkandet beskrivs hur symbollek speglar händelser ur vardagslivet utan påverkan från pedagogen. Även låtsasleken i äldre förskoleåldern bör ske utan vuxna, då krav på ordning hämmar leken. Den realistiska lekens innehåll speglar här vuxenvärlden.

”Antagandet är alltså att lek föregås av något barnet lärt sig och vill befästa. I detta arbete behöver barnet förskolepersonal som stödjer men inte stör och som ser till att tid, material och utrymme finns tillgängligt” (Tullgren, s.19-20). Synen på lekens betydelse har med tiden dock förändrat sig, fortsätter Tullgren. Leken har gått från att vara en aktivitet fri från vuxen styrning och ett sätt att befästa kunskap, till ett sätt att kommunicera och lära. Detta menar Tullgren är tack vare den nya läroplanen, där det står att ”ett medvetet bruk av leken för att främja varje barns utveckling och lärande skall prägla verksamheten i förskolan” (Skolverket, 2006/2010). Tullgren menar att lek

anses vara barns fria uttryckssätt, men argumenterar i sin studie att leken normaliseras och regleras för att pedagogerna vill styra barnen till att lära sig inför framtiden. Det är även något som Löfdahl (2014) kommer fram till i sin forskning.

Lek och glädjen däri är en viktig del av barns lärande, därför går det inte heller att skilja lek från lärande. Leken kan användas som ett pedagogiskt verktyg (Utbildningsdepartementet, 1997). Olofsson (1987, 1993) har strävat efter att utveckla en lekpedagogik. Med detta menar hon ett förhållningssätt hos vuxna som ger en atmosfär som inspirerar till lek i allmänhet och låtsaslek med roller i synnerhet. Pedagoger i hennes forskning har funnit att lekpedagogikens grund ligger i den vuxnes deltagande eller aktiva intresse för leken där förutsättningar ges för att leken inte ska bli störd. Olofsson menar att lekpedagogik bygger på närhet till barnen, där man är tillsammans och lär av varandra, med fokus på barnens kompetenser. Deltagande i barnens lek är ett sätt att lyssna på vad barnen säger och tänker, menar Olofsson (2003). I leken blir barnens kunskaper och erfarenheter synliga. Den vuxna kan genom sin närvaro hindra att leken blir störd och ge barnen större trygghet. När barnen då fått leka ordentligt blir de tillfredställda. Hon tar dock upp att interaktionsstudier visat att barnen, under största delen av dagen, får vara utan pedagogernas genuina intresse och närvaro i den fria leken (s.113-114).

Barn som har svårt med fokus och relationer kan gynnas av att gruppen delas in i mindre konstellationer utifrån exempelvis intressen, menar Folkman & Svedin (2003). Det ger även pedagogerna möjligheter att få reda på mer om barnens lekkompetens. Ibland visar det sig att det är lättare eller svårare för barnen att klara sig i leken än vad pedagogerna tror (s.71-72).

Olofsson (1991) tar upp hur viktigt det är med levande och föränderligt material till leken. Det ska presenteras på ett inbjudande sätt som sätter igång fantasin. Exempel på bra lekmaterial är hemmalek, utklädnings- samt skräpmaterial och annat som kan väva in skapandet i låtsasleken. Det blir sedan en balansgång mellan att barnen ska kunna ha kvar materialet för att vidareutveckla leken samt att ha ordning och reda (s.187-188).

3.8. Lek och lärande

I läroplanen står det att verksamheten ska präglas av leken. För att förtydliga anledningen till detta tittar jag här lite extra på hur lek och lärande hör ihop. Att det är så menar bland annat Johansson & Pramling Samuelsson (2007), som säger att det därför borde vara så även i pedagogiken för yngre åldrar. Leken används för att nå djupare förståelse och kunskap (s.28-29). Olofsson (2003) och Folkman & Svedin (2003) betonar samtidigt att det finns ett egenvärde i leken. I förskolans läroplan står angivet att vi ska använda leken för att främja utveckling och lärande hos barnen (Skolverket, 2006/2010, s.8). Johansson & Pramling Samuelsson (2007) menar att hur pedagogerna ser på lek och lärande i relation till förskolans strävansmål blir en utmaning. De menar vidare även att olika pedagoger i praktiken kan agera på skilda sätt eftersom de har olika perspektiv på lek (s.9-10).

Johansson & Pramling Samuelsson (2007) ser lek och lärande som olika dimensioner, som dock karaktäriseras av flera gemensamma faktorer: ”*fantasi och kreativitet samt kontroll, makt och positioner*” (s.13). Barn ser världen som en helhet. De är nyfikna och agerar utan att dela in i ämnen (s.25). De finns i leken och lär genom den. Både leken och lärandet påverkar barnen. (s.17-18).

4. Metod

4.1. Forskningsansats

Det här är en kvalitativ undersökning med fokus på djupgående och öppna frågor i kvalitativa intervjuer. Syftet är att beskriva hur pedagogerna beskriver leken i förskolan. Det handlar om pedagogernas uppfattning om leken, snarare än hur leken gestaltar sig i verkligheten. Informanterna får i öppna intervjuer beskriva sina tankar om leken med egna ord. Sedan transkriberas intervjuerna och analyseras med hjälp av att försöka finna kategorier i det de uttrycker. Esaiasson et al. (2007) menar att samtalsintervjuer är ett bra sätt att samla in oväntade svar på och ger större möjligheter till interaktion mellan forskare och intervjuperson, jämfört med enkätundersökning (s.283).

Studiens syfte är att undersöka pedagogernas synsätt och erfarenheter, vilket enligt Stukát (2005) lämpar sig bäst genom en kvalitativ metod, eftersom pedagogerna har olika erfarenheter av verksamheten och därmed även olika utgångspunkter. Avsikten är inte att nå generaliserande resultat, utan vill istället tolka och förstå det pedagogerna uttrycker. De kvalitativa intervjuerna i detta arbete utförs enligt Trosts (2010) beskrivning av enkla frågor som får komplexa svar. Enligt Trosts instruktioner eftersträvar jag att sätta den intervjuade i centrum och att inte prata om mina egna åsikter utan istället visa intresse för pedagogens svar. Trost menar att den som intervjuar blir intressanta om de får den intervjuade att komma till nya insikter. Intervjun skall upplevas som ett samtal.

Intervjuerna genomförs med individer istället för grupper. Detta för att personerna i gruppintervjuer, enligt Trost, kan påverka varandra så att majoritetssynpunkter formas, ibland till åsikter som ingen i gruppen som individ kan stå bakom. Det finns även etiska problem med gruppintervjuer eftersom man inte är lika benägen att avlämna privat information i en grupp som, till skillnad från intervjuaren, inte har tystnadsplikt.

Trost (2010) menar att ljudinspelning av intervjun både har för- och nackdelar. Man kan lyssna bättre och därmed få bättre kontakt med den intervjuade genom att slippa anteckna. En inspelning innebär också att man kan skriva ner intervjun och analysera den ordagrant. Nackdelarna kan vara att de intervjuade kan känna sig mer hämmade av att spelas in, särskilt om de under intervjun blir påmind om att de blir inspelade. Intervjuerna i detta arbete har spelats in, då jag, precis som Trost, anser att man då får bättre kontakt med den intervjuade samt att antecknande kan bli en ständig påminnelse om intervjusituationen och väcka frågor om vad som skrivs (s.75-76). Trost menar också att vi ska följa vår kultur och titta varandra i ögonen under ett samtal, utan att stirra påträngande. Ögonkontakt är ett sätt att visa intresse och uppmuntra till att berätta mer. Att titta bort kan tyda på obehag som stör intervjun. (s.94-95).

4.2. Intervju

Intervjuerna i studien är strukturerade kring ett uttalat fokus och är formade efter en intervjuguide som mall (se bilaga) med frågor som är enkla och öppna. Innehållet är kopplat till studiens problemställning. Frågorna är uppbyggda kring fyra huvudområden som syftar till att ta reda på pedagogernas bakgrund, definitioner av lek och dess betydelse, observationer de gjort och vilket arbetssätt de använder sig av i verksamheten. Börjar med att fråga om bakgrunden för att värma upp och försöka skapa kontakt (Esaiasson et al, 2007, s.298). Bakgrunden efterfrågas för att se om det är någonting i den som kan påverka svaren, och definitioner för att inte felaktigt ta för givet att vi talar om samma sak. Hur man definierar ett begrepp styr hur man svarar på frågor kring det. ”Vid kvalitativa intervjuer strävar man vanligen efter att just komma åt, att få veta, vad den intervjuade menar med eller hur han eller hon uppfattar ett ord eller en företeelse” (Trost, 2010, s.133). I sin

karaktär är frågorna öppna, med syfte att fånga informanternas egna ord och tankar.

”Intervjupersonerna skall hela tiden känna sig motiverade att berätta om sina upplevelser och erfarenheter” (Esaiasson et al, 2007, s.298). För att uppmuntra pedagogerna till att reflektera och beskriva så präglas intervjuerna av hur- och vad-frågor och svaren utvecklas vid behov med hjälp av följdfrågor samt sammanfattande tolkningar av svaren. Detta ger möjligheter till att bekräfta att betydelsen gått fram korrekt. Intervjuguiden ger de frågor som ställs till alla och i vilken ordning, men ytterligare frågor kan ställas baserat på informanternas svar. Intervjuerna är alltså halvstrukturerade (Stukát, 2005, s.39).

Kvale (i Esaiasson et al, 2007) definierar sin beteckning kvalitativ forskningsintervju genom ”en intervju vars syfte är att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i syfte att tolka de beskrivna fenomenens mening” (s.286). Syftet med en sådan intervju är att försöka förstå världen såsom den upplevs av intervjupersonerna, och det är vad jag strävar efter i detta arbete. Alla intervjuer avslutar jag genom att fråga om informanterna har några frågor eller något övrigt att tillägga.

4.3. Urval

Då ett brett urval eftersträvades valdes informanterna ut genom strategiskt urval (Stukát, 2005, s.62). Detta innebär enligt Stukát att hänsyn tas till variabler hos informanterna som kan vara av betydelse för svaren. Därför valde jag åtta pedagoger med olika erfarenheter, karaktärer och från olika områden. Informanterna har erfarenheter från mångkulturella barngrupper, en orolig grupp där flera barn hade särskilda rättigheter, Reggio Emilia-filosofin, en nystartad förskola samt arbete i en stor stad, i olika förorter samt i en liten ort. Åldern på informanterna varierade mellan 30 till 55 år och de har varit verksamma mellan 2 till 25 år. Informanterna valdes ut med hjälp av bekvämlighetsurval (Trost i Stukát, 2005, s.62), så att kontakt och förfrågan om samtycke till intervju skedde med hjälp av eget kontaktnät. Tack vare denna personliga kontakt var pedagogerna mer villiga att lämna barngruppen eller att ta tid från sin planering eller fritid för att delta i intervjun. Alla pedagoger i studien är kvinnor.

För att alla informanter skulle ha en gemensam utgångspunkt, valdes de ut efter tanken att alla skulle vara verksamma förskollärare med erfarenheter från arbete med de äldre barnen i förskolan, eftersom de har kommit längre i sin utveckling av den sociala leken. I denna ålder kan nivån av fantasi och lekkompetens skilja sig åt (Godée, 1993; Olofsson, 1991). Barn som inte fått med sig lekgrunderna kan därmed inte delta i leken med samma förutsättningar. Studiens definition av lek (se kapitel 2.1) och fokus på de äldre barnen lämnar ändå öppet i intervjuerna för informanterna att tolka och berätta om leken från sitt eget perspektiv. Detta gör att uppfattningen av leken och erfarenheterna som ges av informanterna kan skilja sig sinsemellan.

4.4. Genomförande

Intervjuerna genomfördes mellan 11 till 29 april 2011 och ljudet spelades in med hjälp av mobiltelefon. Informanterna blev i förväg informerade om studiens syfte och intervjuens huvudområden som är bakgrund, definitioner, arbetssätt och observationer. De informerades även om att vetenskapsrådets regler och rekommendationer gäller för studien och att det innebär frivillighet, anonymitet samt att de får ta del av resultatet under arbetets gång och efteråt. Alla informanter ger sitt godkännande till att bli inspelade för att underlätta analysen.

På grund av långt avstånd genomförs två intervjuer via telefon hemifrån, vilket innebär att kommunikation med hjälp av kroppsspråk går förlorad. Under telefonintervjuerna hörs ett svagt pip var tjugonde sekund. Detta medför att informanterna hela tiden blir påmind om intervjusituationen. Vi nämner det i början, men efter ett tag glömmer jag bort det. Informanterna verkar inte reagera

nämnvärt på detta. Jag upplever dem som lugna under intervjun och bedömer att det inte påverkat resultatet.

Stukát (2005) rekommenderar att intervjuerna tar plats i ostörda och trygga miljöer (s.40). Den intervjuade bör själva få välja plats, vilket pedagogerna i den här studien gjort. Fem intervjuer genomförs på de förskolor där pedagogerna är verksamma, sittande i ett avskilt rum. Tre av dessa sker under deras arbetstid och två i direkt anslutning till arbetsdagens slut. En intervju skedde vid köksbordet i mitt eget hem. Alla intervjuer startar med ett samtal för att värma upp innan inspelningen startar. Inspelningstiden är mellan trettio och femtio minuter för alla förutom intervjun hemma hos mig som är en timme och tjugo minuter.

Två pedagoger uttrycker att de inte är vana att tänka och att uttrycka sina tankar. De ger ett intryck av att de är obekväma i intervjusituationen och att de förväntas ge korrekta svar vilket ger en viss prestationsångest. Deras svar blir därmed något korta. Vid dessa fall uppmuntrar jag till ett friare samtal men följer ändå intervjuguiden. En intervju blir en balansgång mellan att ge utrymme till att tala fritt samt att styra samtalet för att få svar på frågorna. Denna pedagog har mycket att säga och det märks att hon är van vid att reflektera och att ta till sig ny kunskap genom exempelvis forskning. Tempot och längden på intervjuerna styrs mycket av hur vana pedagogerna är att reflektera och att samtala kring sina tankar i verksamheten.

Två pedagoger har begränsat med tid för intervjun och avger därmed något kortare svar samt påskyndar tempot genom att med verbala eller fysiska signaler visa att de är redo för nästa fråga. Två andra ger dock intrycket av att de skulle kunna sitta och prata väldigt länge, och deras intervjuer är också de längsta.

4.5. Bearbetning av intervjudata

Intervjuerna spelas in och transkriberas för att kunna studeras närmre. Jag både lyssnar och läser igenom intervjuerna flera gånger. Markerar trender och uttryck i utskriften och skriver sammanfattningar på intervjuerna för överskådlighetens skull. I dessa sammanfattningar ser jag att det finns vissa huvudområden de uttrycker sig kring och sammanfattar därefter deras olika tankar om lek och arbetssätt i följande kategorier: Lek enligt pedagogerna, närvarande pedagoger, trygghet, miljö och material, observationer, respekt, mindre grupper samt hur pedagogerna beskriver sitt arbete med leken. Sättet att se på samt arbeta med leken hänger i mycket ihop och kategorierna gör det lättare att synliggöra resultatet. Under arbetets gång gör också kategorierna att det blir lättare att få en översikt av vad de uttrycker. Dessa kategorier är även en del av resultatet, och i resultatdelen beskrivs de mer utförligt. Under arbetets gång går jag flera gånger tillbaka till intervjuerna i sin helhet.

Informanterna har i förväg fått reda på studiens intresseområde, den sociala leken. Detta kan ha gjort att de tänkt till lite extra om ämnet, men överlag verkar det inte vara något som är främmande för dem. De flesta har tydliga tankar att delge som svar på frågorna, även om en del uttrycker att de inte har tänkt särskilt mycket kring vissa delar tidigare. En del svar blir ganska generella, som att det kan finnas vissa barn som behöver lite extra hjälp. Även om pedagogerna kommer med olika erfarenheter och uttrycker sig på olika sätt så är ändå grunden sig lik för de flesta. De flesta utgår från sin nuvarande barngrupp när de svarar på frågorna, men även vissa erfarenheter från tidigare barngrupper kommer fram.

4.6. Etiska aspekter

Pedagogerna ger ett informerat samtycke till intervjuerna, vilket Esaiasson et al (2007) menar är

särskilt viktigt eftersom samtalsintervjuer i mycket liknar ett vardagligt samtal (s.290). Informanterna blir innan intervjuerna informerade om att deras deltagande i studien anonymiseras samt är frivilligt och går att avbryta. Jag berättar att jag följer vetenskapsrådets regler och rekommendationer kring information, samtycke, konfidentialitet samt nyttjande (<http://www.codex.vr.se>). Informanterna har erbjudits att få läsa igenom transkriberingen av intervjun, samt att ta del av rapporten både under arbetets gång och i sitt slutgiltiga skick.

Förskolans värld är skyddad av stark sekretess, vilket trots anonymiteten påverkar informanternas svar. En pedagog uttrycker efter intervjun att det var något hon tänkt på och som gjorde att svaren blir mer generella. En förklaring till att det i vissa intervjuer är svårt att få fram detaljer i svaren om exempelvis observationer kan vara denna försiktighet med tanke på sekretessen, för att inte säga för mycket. För att informanternas deltagande ska förbli anonymt är alla namn ändrade och vissa svar endast vagt återgivna i rapporten, för att inte kunna identifiera pedagogen.

4.7. Studiens trovärdighet

Studiens kvalitativa forskningsansats innebär att resultatet inte är generaliserande. Esaiasson et al (2007) menar att uppfattningar om företeelser inte kan sägas vara sanna eller falska eftersom de är personliga. Jag eftersträvar att beskriva pedagogernas uppfattningar kring leken. De öppna frågorna har möjliggjort för pedagogerna att dela med sig av sina tankar. Eftersom pedagogerna i stort har liknande tankar bedömer jag resultatet vara både tillförlitligt och giltigt. Att jag spelade in och transkriberade intervjuerna har möjliggjort att ingenting förlorats i minnet på vägen. Det har också gjort att jag kunna uppmärksamma åsikter som jag missade under själva intervjun.

Två av informanterna var obekväma i intervjusituationen, jag upplever emellertid att de kunde uttrycka sina tankar ändå. Vi har varit ostörda under intervjuerna och jag upplever att kontakten mellan mig och informanterna varit god. När man ska välja intervjupersoner till respondentintervjuer menar Grant McCracken (i Esaiasson et al, 2007) att man ska välja främlingar, ett litet antal och sådana som inte är ”subjektiva” experter (s.291). Detta för att främlingar lättare kan öppna sig när det inte finns umgänge i framtiden samt för att undvika känslan av att inte behöva fråga då man redan anser sig känna personen. Alla pedagoger är hämtade från mitt eget kontaktnät, både direkt och via mellanhänder, och är därför inte totala främlingar. Det finns därför en risk att informanterna blir igenkända av mina kontakter. Jag bedömer att våra relationer ändå är så pass ytliga att det inte påverkat informanterna och att de inte oroar sig för att bli igenkända. De har godtagit sin medverkan under dessa premisser.

Som Trost (2010) påpekar gör vi hela tiden nya erfarenheter som förändrar vår föreställningsvärld. Under de tre år som gått mellan intervjuerna och rapportens slutförande skulle alltså informanterna ha kunnat ändra sina uppfattningar något när de fått nya erfarenheter. Detta blir extra troligt för den pedagog som vid tillfället för intervjun enbart hade två års erfarenheter från yrket. Min sociokulturella inriktning gör också att jag menar att pedagogerna formas av sina kollegor som vid det här laget i vissa fall är utbytta. Framförallt arbetssättet skulle alltså nu kunna vara förändrat. Jag bedömer att åsikterna i stort sett är de samma, särskilt eftersom pedagogerna i stort har jämförelsevis liknande tankar. Jag anser att grunden även idag är densamma, emellertid är resultatet alltså primärt från 2011, eftersom det var då intervjuerna genomfördes.

5. Resultat

Syftet med den här studien är att ta reda på vad begreppet lek innebär för pedagoger och hur de arbetar med barns lek i förskolan och i följande kapitel presenteras resultatet av detta. Eftersom arbetssättet kring leken baseras på uppfattningen av densamma är det svårt att särskilja dem helt. Resultatet återkommer sedan som diskussion i kapitel 6.

5.1. Vad begreppet lek innebär för pedagogerna

I forskningsgranskningen har det visat sig att definitionen av lek skiljer sig åt, men likväl har gemensamma drag. Så är det även för pedagogerna. Charlotte tror det försvårar diskussioner när man har olika utgångspunkter. Förskolan behöver enligt henne höja lekens status och förstå vad lek är för något. Det finns uttryck hos pedagogerna att lekens innebörd borde breddas med förståelse av att vi leker även som vuxna.

”Jag känner som vuxen att herregud, jag vill också leka. Tror det är superviktigt att man spelar teater... att man utövar sport eller teater... att man även som vuxen får leka. Det gör en lycklig” (Veronika).

”Men vi är här för att vi är genuint intresserade av det som barnen gör, och den lek och det utforskande som de håller på med. [tystnad] Så det... Ja, jag tror att leken har en låg status. För man pratar ofta om lek som något som är banalt. Det har ingen betydelse, man leker omkring liksom. Det kan man ju använda i andra uttryck ”det här är bara en lek för dig”, eller, ja... Så det, jag tror vi behöver och särskilt i förskolan behöver vi höja lekens status, för att och för att förstå vad lek är för någonting. Och att vi faktiskt i vuxen ålder också leker, väldigt mycket” (Charlotte).

Pedagogerna menar att barnen använder leken som ett utforskande för att lära sig samt att bearbeta och förstå sin omvärld. De menar även att leken är ett socialt samspel för barnen och ett sätt att mötas. Detta lyfter några av dem som en nödvändig kunskap att lära sig för att fungera i samhället och ihop med andra och menar därmed att lek är en social kompetens. Alla pedagoger menar att leken är viktig för barnens lärande och utveckling. Barn är nyfikna och leken är ett sätt att utforska för att skaffa sig kunskap.

”Får man inte leken, då... då slutar man ju att lära, då slutar man ju att leva. Alltså leken är ju minst lika viktig som... mat och vatten och luft. (Lena)

”Lek är ju det viktigaste. Alltså det är jätteviktigt. Det är ju där de lär sig. Liksom samspel överhuvudtaget. Liksom... ja, alltså... de sign... vad heter det, de leksignalerna, det här att vänta... alltså man delar med sig. Alltså allting är i leken det de lär sig. De ska få leka. Barn ska ju få vara barn... liksom” (Maria).

En del uttrycker osäkerhet kring vilka faktorer som krävs för att det ska kallas lek och att de inte funderat över en definition. Det kan vara på grund av det som Veronika uttrycker, att lek är när man har en överenskommelse om att det är en lek och att det för en utomstående kan vara svårt att skilja på fantasi och verklighet.

”Jag tänker att man måste vara med på det båda två. Att det är en överenskommelse att nu leker vi. Att man på något sätt... man behöver ju inte låtsas, men att det är inte riktigt på riktigt. Ibland frågar man ju ”är det här på lek” för att de bråkar. Är det på riktigt eller på lek? Är det på lek kan de bråka men det är på skämt, att de är med på det” (Veronika).

De flesta pedagoger har breda tankar kring vad lek är för något. För vissa är allt lek. Det kan vara ett sätt att sysselsätta sig. Pedagogerna uttrycker att lek skiljer sig åt i olika sammanhang och att man kan leka med tanken också. Flera tar upp hur barn lär sig genom lek och gör information till kunskap genom upplevelser och att ge ett sammanhang, även om de flesta inte uttrycker sig särskilt detaljerat kring det. De flesta pratar om den sociala leken och hur viktig den är, men några tar upp

vikten av att kunna leka själv också. Nästan alla pedagoger uttrycker att leken är ett sätt att utforska, när de beskriver hur barnen i leken bearbetar erfarenheter, förstår sin omvärld och prövar roller.

”Lek är det vi håller på med när... lek för mig är utforskande. Och då spelar det ingen roll om man vill dela in leken i att utforska natur... alltså i naturmaterial eller när vi jobbar i skogen eller när vi utforskar på det sättet, eller om man utforskar relationen i en rollek. Lek för mig är ett utforskande, det är att testa någonting som man kanske inte är riktigt hemma i. Och prova det och ställa sig i den rollen. Oavsett om det är en naturvetenskapsforskare eller humanist eller sociolog (skratt). Det är lek för mig” (Charlotte).

Pedagogerna lyfter flera kompetenser som krävs för att barnen ska kunna leka med andra. ”Det här med att leka, det är faktiskt väldigt mycket du ska kunna då” (Eva). De behöver lära sig att förstå ömsesidigt turtagande och lekens regler. De behöver även förstå och sätta gränser genom att lyssna på varandra och att hävda sig. I lekens samspel behöver du lära dig att kompromissa, dela med dig, diskutera och argumentera. Respekt och empati är ledord i detta. Det blir lättare för barn att sätta sig in i andras perspektiv när de har pedagoger som lyssnar, synliggör och diskuterar istället för att domdera och döma. När barnen lyssnar på varandra och löser konflikter själva fungerar leken bättre. Samspelet mellan barnen blir lättare när de har utvecklat ett verbalt språk. Det är dock inget krav för att leken ska fungera. Leken utvecklar enligt alla pedagoger det sociala samspelet, språket och viktiga element i leken såsom turtagning, ömsesidighet och samförstånd. Barn som har blivit traumatiserade eller fastnar i roller från tv-spel och liknande kan få svårt med den sociala leken, men leken är samtidigt en möjlighet att bearbeta sina erfarenheter.

5.2. Hur pedagogerna beskriver att de arbetar med lek i förskolan

Det finns vissa gemensamma kategorier som återkommer i pedagogernas beskrivningar av hur de arbetar med leken. Dessa är här redovisade i kapitel 5.2.1–5.2.3 och sammanfattas därefter i 5.2.4. Mycket i pedagogernas arbetssätt kring leken grundas i att de är närvarande (5.2.1) med barnen. Då kan de observera lekmönster samt konfliktsituationer och stötta vid behov. Ett vanligt sätt för pedagogerna att bättre uppmärksamma barn är att dela in dem i mindre grupper. Genom att vara närvarande samt att sätta upp riktlinjer och vara förebilder skapar pedagogerna en trygghet (5.2.2) som de menar är viktig för att leken ska kunna utvecklas. En grund för tryggheten ligger i att respektera varandra. Den tredje, stora kategorin handlar om miljö och material (5.2.3).

5.2.1. Närvarande pedagoger

En gemensam tråd under intervjuerna är att pedagogerna vill vara närvarande och samverka med barnen. Det finns samtidigt en viss frustration över att de inte hinner med alla barn, eftersom vissa barn kräver mer uppmärksamhet. Pedagogerna hjälper med sin närvaro barnen att lära sig mer om bland annat värderingar, samt att kunna sätta sig in i andras perspektiv. Flera pratar samtidigt om att de vill uppmuntra barnen att klara sig själva och att de följer barnen utifrån deras intresse, snarare än att leda dem. Då är det viktigt att kunna lyssna på barnen och att bygga tillit tillsammans. Pedagogerna skapar struktur och upprätthåller gemensamma förhållningssätt för hur man ska bemöta andra, bland annat genom att synliggöra konsekvenser. Den vuxnes ansvar är också att forma tydliga miljöer med ett tillåtande klimat, som lyfter barnens förmågor. Alla pedagoger pratar om relationerna de skapar med barnen, om än på lite olika sätt. De uttrycker sitt ansvar att vara vägvisare för barnen och att stötta dem vid behov, genom att vara närvarande pedagoger.

Motsatsen till att vara närvarande pedagog är att släppa loss barnen i en fri lek. De pedagoger som arbetade för 20-30 år sedan menar att det då var stort fokus på den fria leken. Då fick barnen vara mycket själva men nu är pedagogerna mer aktiva i barnens lek jämfört med förr, trots större barngrupper och färre vuxna. Frågan är också vad leken är fri ifrån, eftersom pedagogerna sätter

ramar för leken med exempelvis material, närvaro och förhållningssätt, även om barnen själva får välja vad de leker med.

”Den fria leken, inom citationstecken, är ju alltid styrd utav det material och det som finns att tillgå, så vad lägger man i ordet fri? Vad är en fri lek? Och just att, pedagoger finns ju alltid där för att utmana, stimulera kanske... göra tillägg. Och det är ju där vi är i förskolan. Jag är väldigt skeptisk till de som håller fram det och det finns väldigt många förskolor och pedagoger som håller fram det att vi tycker den fria leken är väldigt viktig. [...] Och då tror inte jag att man tar sitt pedagogiska ansvar” (Charlotte).

Som pedagog ska man inte lägga sig i för mycket i leken utan låta barnen hitta på och lösa saker själva, men ändå vara närvarande för att kunna hjälpa till när leken stannar av eller stöter på svårigheter. När barn har svårt att få tillträde till leken kan pedagogerna stötta dem genom att hjälpa dem att förstå sammanhang och att se konsekvenser. Detta exempelvis genom att i förväg fråga hur barnet tänker och visa på alternativ. Pedagogerna kan även höja statusen för barn som hamnar utanför leken genom att tilldela dem attraktiva roller, starta en lek tillsammans eller visa på gemensamma intressen mellan barnen att samspela kring.

Alla verkar medvetna om att pedagogen har en roll i barnens sociala utveckling. Det informanterna då främst tar upp är rollen som medlare i konflikter, och uppfattningen om hur det ska gå till verkar variera sig något. Det är dock flera som berättar hur de insett att barnen ofta kan lösa sina konflikter själva om de ges tid och möjlighet till detta, men att många pedagoger ofta går in för tidigt för att avbryta. När barnen hamnar i konflikter bör pedagogen tillåta diskussioner mellan barnen så de lär sig att klara sig själva och kompromissa. Pedagogens roll i konflikter är att lyssna utan att döma. De hjälper barnen att uppmärksamma konsekvenser och känslor hos andra. Pedagogens roll blir att vara medlare i konflikter, men de bör samtidigt uppmuntra barnen att klara sig själva och finna egna lösningar.

Flera tar upp att det är svårt att lägga tillräckligt med fokus på de barn som klarar sig bra själva eller har konfliktfria lekar. Några har lagt märke till att konfliktfria lekar inte innebär att de är problemfria. Vissa barn blir exempelvis alltid tilldelade lågstatusroller, och för att lägga märke till det är det viktigt för pedagogerna att vara närvarande och lyssna. Då kan de observera återkommande lekmönster för att få syn på barnens status i leken. Genom observationer kan pedagogerna få syn på vilka behov barnen har och hur de kan stötta barnen på bästa sätt.

Det finns många aspekter som påverkar leken och som pedagogerna behöver uppmärksamma. ”Att leka är en hel vetenskap” (Veronika). Ibland är det svårt att sätta fingret på varför den sociala leken inte fungerar. En del barn utesluts för att de är svårare att leka med, på grund av bland annat brister i språk, som en del tar upp. Det kan också vara för att de inte lärt sig turtagning eller förstår ömsesidigheten i leken eller lekens regler. Barn som inte har syskon har färre erfarenheter av social lek och kan vara mer själviska. De barnen kan därmed ha svårare med den sociala leken. En del vet inte hur de ska göra för att få tillträde i leken och en del utesluts för att det inte fungerar. De kan också ha svårt att anpassa sig till varandra eller ha svårt att läsa av och förmedla känslor och uttryck. De kan också ha svårt att förstå sammanhang eller se konsekvenserna av sitt handlande. Vissa barn kan göra allting rätt men får ändå inte vara med. Det kan vara på grund av personlighet eller att en del barn inte trivs tillsammans. Pedagogen ska inte bara acceptera att det är så utan även arbeta för att förändra det. Flera påpekar vikten av att observera samt att prata med barnen för att komma fram till varför de inte får vara med eller har låg status i leken. Konfliktfria lekar är inte en garanti för att det är problemfria lekar.

”Vissa saker kan ju vara att jag har sett någonting som jag tänker på. Jag tänker så här att ”åh, hur kommer det sig att den flickan alltid leker... hon väljer alltid att leka att vara hund, tex... och den där hunden den har sådana beteenden och den gör alltid likadant i de där lekarna, hur kommer det sig att hon gör det?”. Jag kanske utmanar i en sådan... jag kanske har observerat det flera gånger så kanske jag utmanar henne i den situationen... med vad som helst. Vad hände om hunden började prata? Eller vad

hände om hunden fick... ja, vad det nu kan vara. Att jag försöker hitta något i just den stunden”
(Charlotte).

Pedagogerna menar att de är mest där behovet är som störst, till följd att de som klarar sig bra själva inte får så mycket uppmärksamhet av pedagogerna. De uttrycker sig ha dåligt samvete över att inte vara så mycket med de mer lekkompetenta barnen.

”Man är på de ställen som drar i en. För ofta när de leker så kanske några sitter och syr eller sitter och väver eller sitter och ritar eller såna saker. Men jag vet att man ska vara där också, men det är jag väl oftast inte” (Ulla).

”Anna: Hur bemöter du som pedagog en sådan grupp där det fungerar väl, där de leker mycket tillsammans?

Karin: Ibland kanske man glömmer det här när det fungerar bra. Nu när du säger det, man borde nog bli bättre på att på något sätt påpeka det att ”åh vad bra ni leker här, vilken rolig lek ni har, kan ni berätta?” Ibland så känns det som att man inte riktigt räcker till för de situationerna att man har vissa perioder att man har ganska mycket konflikt, så det känns som att man bara är konfliktlösare hela tiden. Så man borde nog bli bättre på att höja det som är bra också.

Anna: Så det känns som att det är mest fokus på det som inte fungerar så bra?

Karin: Ja ibland känns det faktiskt så. Men jag tror att det kan ge ringar på vattnet när man ger den här positiva feedbacken också att... ”kolla här vilken bra lek de har, kom så får ni se vad de gör”. Det är något jag kom på nu när vi pratar om det att det... där får man tänka mer på” (Karin).

Pedagogerna uttrycker här att de är medvetna om ett mer idealt arbetssätt än vad de känner att de räcker till för. Det är alltså skillnad mellan teori och praktik. De vill vara ännu mer närvarande med alla barn för att förstärka det positiva och inte bara lösa konflikter. Barn som leker självständigt får oftare klara sig själva, fastän pedagogerna vet att de också kan behöva stöd. Det handlar bland annat om de äldre barnen som kommit längre i sin lekutveckling. Vissa pedagoger uttrycker dock att äldre barn som varit flera år på samma ställe kan ha tröttnat och därför söka konflikter med varandra som en utmaning. De kan utforska destruktiva lekar och såra varandra med ord. Ibland har de märkt att vissa barn blir uteslutna på grund av rasistiska värderingar som de menar kommer hemifrån. Det blir inkonsekvens och dubbla budskap om inte hem och förskola samarbetar kring detta för att främja respekt för varandra.

Ett sätt för pedagogerna att hinna med att vara närvarande är enligt flera av dem att dela in barnen i mindre grupper. De upplever att det ger barnen tryggare förutsättningar, att de känner tillhörighet i gruppen och att de kan leka mer ostört och lugnt. I stora och högljudda rum blir barnen lätt distraherade av varandra. Pedagogerna ska hjälpa barnen med att behålla fokus i leken, bland annat genom att synliggöra alternativ när det blir för mycket intryck. Barnen kan ibland behöva få gå undan och leka i ett enskilt rum. Det är dock inte alltid de har möjlighet till det. Flera av pedagogerna ser till att barn med svårigheter blir uppdelade i olika grupper, då de menar att det blir lättare för lekgruppen att fungera då.

5.2.2. Respekt och trygghet

Samtidigt som alla pedagoger pratar om att vara närvarande, tar de även upp vikten av att inte störa barnen. Det finns olika sätt att respektera barnen och leken, bland annat att bekräfta barnen och visa intresse. Genom att odla en god relation till barnen så känner de sig uppmuntrade att komma till pedagogen för stöd. Pedagogerna upplever att det är svårt ibland att avgöra om en pågående lek kan ta emot fler barn. Ibland hjälper de barn in i leken genom att exempelvis ge förslag på nya roller som kan tillföras eller att hjälpa barnen att själva komma på idéer kring detta. Det är dock flera som under sina verksamma år insett att det inte går att säga att alla får vara med för då tar leken ibland slut. De menar att det är ett sätt att visa respekt för en pågående lek genom att låta den fortgå ostörd. Det blir samtidigt en balans för att uppnå ett inkluderande klimat. De uppmuntrar barnen att klara

sig själva och att hjälpa varandra utifrån deras förutsättningar. Eva tar dock upp att lekkompetenta barn inte ska behöva ta för mycket ansvar. De ska kunna backa och inte behöva hjälpa andra i leken hela tiden.

Genom att vara flexibel med aktiviteter kan man undvika att avbryta lek. Här finns det dock hos vissa uttryck av att det är skillnad mellan vision och verklighet, eftersom det är mycket som ska hinnas med under en dag och tider som behöver följas. Pedagogerna tycker att det kan vara svårt att få till i praktiken.

”Men i mycket är man nog omedveten om att man, när de leker, att man bryter leken. För det är så mycket man ska hinna med att göra under en dag. För att man ändå har det i tankarna att man ska inte göra det, men ändå gör man det. Liksom. Det här att ”nu ska vi gå ut, nu får du börja städa”, ”ja men vi leker med detta” och så får man ju tänka... Alltså, det blir ju jättesvårt, det här... Just att de ska få avsluta sin lek” (Maria).

Några av pedagogerna uttrycker hur viktigt det är att de visar respekt mot barnen genom att behandla dem som jämlikar och att samma regler ska gälla för både barn och vuxna. En del vuxna ger barnen motsägelsefulla budskap genom att säga en sak och göra en annan. När barnen känner sig respekterade och hörda så höjs deras status och vilja att diskutera och argumentera. Lekar med konstruktiva konflikter är utvecklande.

Barnen måste kunna känna tillit till pedagogerna och om de skäller och är dömande eller byts ut ofta så kan barnen bli otrygga. Här har chefen ett ansvar att styra upp röriga situationer för barnen med exempelvis många olika pedagoger som byts ut ofta eller när organisationen är dålig. Samarbetet med ledningen är alltså viktig och även chefen behöver vara närvarande. När pedagogerna känner sig trygga är det lättare att ge barnen goda förutsättningar.

”Jag tror att har man bra kollegor så är det lättare att jobba bra med barnen men sen kan det också vara att det blir stressigt. Nu är det så här massa sjuka, sjukskrivningar och hej och hå. Så är det också svårare att kunna vara den här lugna pedagogen. Alltså det krävs struktur tycker jag för att jag ska känna mig trygg i... Och då fungerar jag bäst. Att om jag alltså, nu flyter det på och nu tar du det... blöjor eller vad det är eller vi går ut, att man kan dela upp. Men så fort det saknas någon så är det, ok, då får vi täcka för alla andra. Och då är det klart att ibland kan man känna sig som en dålig pedagog för att man behöver ha typ åtta barn själv och då kan man inte vara där under den tiden. Man vill ju vara närvarande med barnen, men om man har åtta barn och ska ta upp dem, byta blöjor och gå ut så har man inte de där förutsättningarna för att kunna vara den där närvarande pedagogen. Det kan ju bero på om det är ett ställe eller bara dagar, situationer som gör det” (Veronika).

Flera pedagoger menar att det är viktigt att barnen känner sig trygga för att leken ska fungera.

”Tillåtande och tilliten är förtecken för leken. För även om det är ett rolltagande eller det är ett görande i.. vad det nu är man gör, om man målar eller bygger eller vad det är man gör, så är det liksom ändå en investering, eller man lägger någonting ifrån sig själv i det man gör. Och det måste det finnas en tillit annars vill man inte vara med och leka med dem. Och man vill bara ha dem runtomkring sig och leka med som man litat på så” (Charlotte).

Pedagogerna skapar trygghet genom struktur, genom att ge tydliga riktlinjer för hur man ska bemöta andra och genom att vara närvarande. Det finns hos pedagogerna något olika tankar hur mycket ansvar som ska ligga hos barnen själva. Det handlar om att finna en balans för struktur och ramar. Om barnen får för mycket ansvar och för många valmöjligheter så kan det leda till osäkerhet. Samtidigt behöver de finna tillit till sig själva, vilket blir svårt om pedagogerna är auktoriteter med färdiga svar och beslut. Barnen lär sig genom att utforska själva, med viss stöttning. Därför menar pedagogerna att de behöver vara förebilder för barnen och att respekt är viktigt, samt att barnen lär sig vara förebilder för varandra. De vuxnas ord och handlingar speglar sig hos barnen, till exempel om arbetslaget har mycket konflikter och inte fungerar tillsammans.

5.2.3. Miljö och material

Alla pedagoger pratar om hur leken påverkas av miljö och material. Även när barnen leker själva så styr pedagogerna lekens förutsättningar med bland annat material. De använder sig av material som lockar till både lek, fantasi och samspel.

”Sedan får jag ha en tanke med vad jag vill att... och hur jag vill att de ska samspela tillsammans så att säga och skapa förutsättningar för att de kan (!) samspela. Att man har sådana... den typen av leksaker som man kan leka tillsammans runtomkring. Alltså att det blir där... lekar som bygger på samspel. Och det har vi väldigt mycket att man bygger upp saker tillsammans och man bygger landskap med olika material eller man konstruerar saker tillsammans” (Eva).

Pedagogernas tankar kring materialet skiljer sig åt till viss del. Några använder sig gärna av ostrukturerat och kreativt material, från naturen eller återvinning, som kan ha många funktioner. De menar att det lockar till lek och främjar fantasin. Vilka förutsättningar barnen får med materialet skiljer sig något åt. Vissa tillåter barnen att blanda leksaker fritt för att utveckla sig kreativitet, medan andra har en tydligare struktur med var sakerna ska vara någonstans för att det ska bli ett större fokus i leken. Pedagogen bör då ha en tydlig tanke med hur de tycker barnen ska leka i olika miljöer, så det inte blir rörigt. Om det är för mycket material eller om dess syfte och placering är otydligt, så kan det bli förvirring och göra det svårt att fokusera på leken. Om det är för lite material kan det å andra sidan leda till konflikter eller uttråkning. Hur tillgängligt materialet är för barnen är något arbetslaget kommer överens om, därför kan det variera något över tid.

”Egentligen oavsett vad vi pratar om så är miljön A och O. Alltså hur du placerar möbler, hur du ljussätter, vad du har för ljud, vad du har för material, hur du presenterar det, på vilket sätt du ställer det. Alltså det möjliggör ju att alla oavsett vad man har för, heh (skratt), dysfunktion eller vad man har för tillkortakommanden så är man ändå en tillgång” (Lena).

”Och då kanske jag behöver utmana dem med material, jag kanske behöver säga till dem ”ja men hur skulle vi kunna göra, skulle vi kanske kunna göra en raket som vi kan vara inuti” eller... att få dem liksom att utveckla och tänka liksom i nya banor. Och det är ju där, jag tycker mitt ansvar som pedagog är att vara som ett motstånd lite och att se det som barnen gör och sedan kanske kunna snurra omkring det där, eller fånga upp vad något barn säger och... det är det som är mitt ansvar liksom. Inte bara att observera och betrakta utan också att handla för att driva saker” (Charlotte).

Flera pedagoger menar att miljöerna bör förändras ibland, för att inspirera och utmana lekarna och intresset. Innan de gör detta observerar de barnens lekmönster. Tryggheten är fortfarande viktig, därför ska man inte förändra för ofta.

”Man kan se att nu är det dags att ha fram mer av vissa saker för nu märker vi att de har tröttnat på det här, att de gått vidare i sin utveckling. Så att man också byter materialet så de blir lite nyfikna. För de ska ju ha någonting... det ska ju vara lite spännande också. Lite lustfyllt samtidigt som de ska känna sig trygga... med materialet. Så man inte byter för ofta” (Eva).

5.2.4. Sammanfattning

Det verkar vara viss skillnad mellan vision och praktik i pedagogernas arbetssätt. Flera av dem uttrycker att de vill ge barnen mer tid, men inte räcker till. De är mest med de barn som har störst behov. Det leder till att vissa får klara sig mycket själva, exempelvis de äldre barnen, även fast de också behöver närvarande pedagoger. När Karin reflekterar under intervjun inser hon hur viktig positiv feedback kan vara. Det verkar således som att det är svårt att vara medveten om alla faktorer som påverkar och att det därmed blir skillnad mellan vision och praktik. Begränsande faktorer kan vara brister i material och miljö på grund av ekonomi och tidsbrist. Grunden och förutsättningarna för pedagogernas arbete ligger i samarbetet med ledningen.

Pedagogerna ska vara vägledare i utvecklingen av barnens sociala kompetens. De behöver därför vara närvarande för att kunna utmana samt prata med barnen om konflikter som uppstår och hur de kan hantera dem. Det är viktigt att visa respekt och de vuxna är förebilder för barnen. För att barnens lekkompetens ska växa fokuserar pedagogerna på att utveckla språk och empati. Detta gör de genom att uppmuntra till att berätta och lyssna och att synliggöra andras perspektiv. De visar även barnen hur de ska förstå leken och dess regler. Pedagogerna ser till att observera lekmönster och stöttar vid behov, men uppmuntrar samtidigt barnen att klara sig själva och visar respekt för leken genom att inte påverka för mycket.

Alla pedagogerna pratar om att de behöver arbeta med miljö och material för att gynna leken. Det ska förändras ibland för att hålla intresset vid liv. Leken ska få plats. Det sociala klimatet är också viktigt, där de vuxna har stort ansvar för att visa hur man beter sig mot andra. Miljön ska möjliggöra för alla individer att vara en tillgång. Pedagogerna behöver bygga upp ett tillåtande klimat där alla bidrar till leken. De vill lyfta barnens tro på sig själva och ge dem förutsättningar att vara sitt bästa jag. Man får pröva sig fram för att se vad som fungerar och kan med fördel samarbeta med familjerna och specialpedagog.

Barnen behöver känna trygghet för att kunna leka. Förutom tydliga miljöer så uppnår pedagogerna det bland annat genom att skapa struktur på dagen och riktlinjer för beteende. Pedagogerna ska tänka på samt visa på skillnaden mellan känslor och beteende. Barnen får vara arga men inte slåss. Pedagogerna behöver vara närvarande och konsekventa med att säga till vid icke önskvärt beteende. Barnen får större förståelse för olika perspektiv när pedagogen genom dialog synliggör syftet med restriktioner.

6. Diskussion

6.1. Vad innebär lek för pedagoger och hur arbetar de med barns lek i förskolan?

I stort uttrycker pedagogerna liknande tankar. De anser att leken är viktig och ett sätt för barnen att lära sig och utvecklas. De vill vara närvarande pedagoger som hjälper barnen vid behov men samtidigt uppmuntrar dem till att klara sig själva och att tro på sig själva. De delar ofta in barnen i mindre grupper för att det ska bli lättare att leka ostört och för att kunna se alla barn.

Det som skiljer dem mest är hur medvetna de är om alla faktorer som påverkar samt hur vana de är vid att reflektera. De som har mer nyanserade tankar kring leken uttrycker också fler detaljer i sitt arbetssätt. Utifrån den sociokulturella teorin blir slutsatsen att det till stor del beror på klimatet i arbetslaget och hur mycket de reflekterar tillsammans.

Det verkar vara viss skillnad i vision och praktik i pedagogernas arbetssätt. Det handlar bland annat om att de vill vara närvarande med barnen men inte tycker tiden räcker till för alla barn. Pedagogerna är med de barn som har störst svårigheter, vilket gör att barn med konfliktfria lekar kan hamna i skymundan. Det är dock ingen garanti att konfliktfria lekar är problemfria. Pedagogerna behöver därför observera lekmönster.

En annan skillnad i vision och praktik är hur detaljerad visionen är. Alla uttrycker exempelvis att barnen ska få frihet men verkar ha olika tankar kring ansvarsfördelningen mellan barn och pedagoger. Det blir en krock för pedagogerna som både vill att barnen ska vara trygga samt få möjligheter att utveckla sitt självförtroende. Pedagogerna verkar veta vad de vill uppnå men inte alltid hur. Några pedagoger nämner exempelvis att de vill respektera leken och strävar efter att inte störa den genom bland annat flexibla övergångar. Det låter dock som att de i praktiken är mer styrda

av tidspress och måsten. De flesta tar upp vikten av respekt och flera tar även upp att de vuxna bör vara förebilder för barnen. Även här finns emellertid en skillnad mellan vision och praktik eftersom det bara är några som uttalar sig om hur pedagogerna bör visa respekt mot barnen genom att behandla dem som jämlikar och att samma regler ska gälla för både barn och vuxna. Några pedagoger tycker det är vanligt att pedagoger bortser från detta.

Pedagogerna upplever att leken är viktig och ett utforskande. De ser att barnen använder den för att bearbeta erfarenheter och för att lära sig, liksom de åsikter som återfinns i litteraturen. Pedagogernas tankar kring leken liknar varandra i stort och lekens innebörd är bred för dem, då det mesta som barnen gör inkluderas. De poängterar att det är mycket barnen måste behärska för att kunna leka tillsammans med andra och att erfarenheter från leken behövs inför framtiden. Leken fungerar enligt pedagogerna bättre om barnen är trygga. Pedagogerna skapar trygghet genom att vara förebilder och visa respekt, samt skapa struktur och ett tillåtande klimat. Genom att vara närvarande i barnens lek kan pedagogerna hjälpa och stötta barnen vid behov. De uppmuntrar barnen att klara sig själva men tar avstånd från den fria lekens idé från förr och menar att pedagogen har ansvar även när barnen leker själva. Pedagogerna får ägna mycket tid åt att stötta i konflikter och upplever därför att de inte riktigt räcker till för alla barn. Vissa har insett vikten av att observera lekmönster för att kunna upptäcka och åtgärda problem även i till synes konfliktfria lekar. Pedagogerna kan styra leken med hjälp av miljö och material. Det underlättar om det finns en tydlig tanke bakom valet och utformningen. Vilket material som används och vilka förutsättningar som ges skiljer sig något åt mellan pedagogerna. Miljöerna förändras ibland för att utmana och behålla intresset.

I deras uttryck finner jag kopplingar till läroplanen, både i lekens betydelse och i arbetssättet. De menar att trygghet och respekt är viktiga förtecken för leken. Pedagogerna främjar leken genom att dela in barnen i mindre grupper och inspirerar med miljö och material, men även genom att vara närvarande och stötta vid behov utifrån observationer. Informanterna säger att de mest är med de barn som behöver mest stöd och upplever därmed att de inte räcker till för alla barn. Det blir därmed skillnad på hur de vill jobba och hur de kan jobba. Det är inte alltid de vet hur de ska genomföra sin vision i verkligheten, till exempel att få till flexibla övergångar för att inte störa leken. I stort så har pedagogerna liknande tankar, med vissa variationer. Den största skillnaden ligger i hur medvetna pedagogerna är om sina tankar och arbetssätt, vilket jag menar hänger ihop med hur vana de är att reflektera och diskutera. Utefter den sociokulturella teorin anser jag att vanan att reflektera hänger ihop med klimatet på arbetsplatsen och tankarna hos kollegorna. Jag menar därför att det är viktigt med pedagogiska reflektioner i allmänhet och kring leken i synnerhet och ens egen roll i den. Detta för att en ökad förståelse för leken gör att man lättare kan förstå och samspela med barnen.

6.2. Resultatet i förhållande till litteraturgranskningen

Det finns kopplingar mellan det pedagogerna uttrycker och det som står i läroplanen (se kapitel 3.1), både i lekens betydelse och i arbetssättet. I läroplanen beskrivs leken som viktig för utveckling och bearbetning och det håller pedagogerna med om. Där står också att verksamheten ska vara varierad och flera av pedagogerna berättar om hur de ser till att förändra miljö och material.

Genomgående delar pedagogerna forskningens slutsatser att leken är viktig, ett utforskande, ett sätt att bearbeta erfarenheter och ett sätt att lära sig. Olofssons tankar om en lekpedagogik återfinns i pedagogernas uttryck om att de observerar och är närvarande för att kunna stötta vid behov. Även läroplanen anger att arbetslaget ska uppmärksamma och hjälpa barn som behöver stöd i sin utveckling. Pedagogerna inser hur deras arbetssätt påverkas av kollegorna i arbetslaget, enligt den sociokulturella teorin. Även de olika barnen och deras olika förutsättningar påverkar planeringen och interaktionen mellan pedagoger och barn.

Veronikas tolkning av leken som en överenskommelse liknar jag med Batesons leksignaler, Olofssons tankar om leken som mentalt förhållningssätt och Öhmans teori om leken som ett tillstånd. En sådan tolkning ger dock att det är svårt att ge en definition av kriterier för lek. Det blir även svårt för en utomstående observatör att skilja på fantasi och verklighet. Veronika hänvisar till Vygotskij och menar att den gränsen är hårfin. Vad ger en tolkning av leken som mentalt tillstånd för konsekvenser jämfört med att se det som en aktivitet? Det skulle kunna hjälpa till att höja lekens status, då mentala förmågor som intelligens är högt värderade och lättare synliggörs med ett sådant synsätt. Om man fokuserar på den mentala inställningen i leken snarare än aktiviteterna i den kan det också bli lättare att komma överens om en gemensam definition. Jag menar att det är värdefullt att försöka finna en gemensam definition, eftersom det då blir lättare att synliggöra värdet i leken vilket skulle kunna höja förskolans status.

Tullgren (2003) menar att synen på lekens betydelse har förändrats, vilket även pedagogerna märker av, då främst i synen på den fria leken. Att leken är viktig menar både pedagoger och lekforskare. Något som kvarstår i den av kvinnor dominerade förskolevärlden är olustkänslorna till och motverkandet av bråkleken, vilket stämmer med Olofssons (2003) studier. Det motsvarar även Det stämmer med Tullgrens (2003) och Löfdahls (2014) slutsatser att pedagogerna styr leken i syfte att normalisera inför framtiden. Att bråkleken enligt Olofsson (2003) kräver hög lekkompetens är ingenting som pedagogerna uttrycker under intervjuerna. Däremot finns det tankar om att bråk blir en lek när de medverkande så bestämmer, likt Batesons teori om leksignaler. Både pedagoger och forskare ser att leken är ett sätt att bearbeta erfarenheter och att utforska, bland annat inför framtiden.

Vad gäller pedagogens roll i leken verkar pedagogernas tankar stämma överens med forskningen. Det är mycket barnen behöver klara av för att kunna leka med varandra och pedagogerna deltar i leken för att agera förebilder (Pramling Samuelsson & Sheridan, 1999). Likt Folkman & Svedin (2003) delar pedagogerna i studien in barnen i mindre grupper för att leken ska kunna fortgå mer ostört och tryggt. Detta är något pedagogerna anser gör att de lättare kan se och räkna till alla barn. De menar dock att det ändå är svårt att hinna med alla barn, vilket går att jämföra med Olofssons (2003) hänvisning till interaktionsstudier som visat att barnen, under största delen av dagen, får leka utan pedagogernas närvaro och intresse. Stor vikt läggs vid levande och föränderligt material och miljö, både hos pedagoger, forskare (exempelvis Olofsson, 1991) och läroplanen.

Det finns alltså flera likheter mellan pedagogernas uttryck och lekforskarens slutsatser. Leken är viktig och det är mycket barnen behöver behärska för att kunna leka med andra. Det är pedagogernas uppgift att stötta och vara förebilder.

6.3. Reflektion kring metod

Det går lättare att intervjua de som har lätt för att uttrycka sig. De verkar vana vid att reflektera och samtala kring sina tankar om verksamheten. De som inte är lika vana vid detta är heller inte helt bekväma i situationen att bli intervjuad. Det är en svår balans att uppmuntra informanterna att berätta mer, utan att det blir värderande eller en diskussion där resultatet färgas av intervjuareffekten. En alternativ metod vore fokusgrupp med exempelvis tre pedagoger som tillsammans kan reflektera kring frågorna. Detta skulle kunna inspirera pedagogernas tankar och ge mer nyanserade svar, men risken finns då att de påverkar varandra till att uttrycka majoritetsåsikter, genom att tänka på vad som är rätt eller fel svar (Stukat, 2005:41). De kan färgas av varandra och landa i åsikter mittemellan vad de tycker själva som individer.

Trost (2010) menar att den intervjuade ibland kan vara osäker på ifall deras åsikter är korrekta, då

de kan se intervjuaren som expert eller koppla till allmän uppfattning om moral och beteende. För att säkerställa resultatet ytterligare vore det alltså önskvärt att jämföra intervjuerna med observationer. På grund av tidsbrist får det bli en fråga för eventuell vidare forskning.

Esaiasson et al (2007) rekommenderar att man väntar med tolkande frågor till slutet av intervjun för att inte färga informanten. Jag anser det viktigt att bekräfta informanterna för att uppmuntra dem att vidareutveckla sina tankar och har därför vid några tillfällen kortfattat sammanfattat vad pedagogen sagt, för att bekräfta att jag uppfattat dem korrekt, som i exemplet nedan.

”Veronika: Och jag tror det är bra att kunna säga ifrån. Som tjej kanske speciellt... nej men som kille också... att man vågar... att du är en så bra kompis, men också att stopp, den där hade jag.
Anna: Att hävda sig lite”(Veronika).

6.3.1. Reflektion kring urval och genomförande

Vilka är det som ställer upp på en intervju? Får pedagogerna gå ifrån på arbetstid för ett sådant ändamål eller får de ta av sin egen tid? Kommer motivationen från chefen på förskolan kan de känna press att genomföra intervjun och osäkra på ifall materialet kommer chefen tillhanda. Ställer de upp av egen vilja kan det vara för att vara snälla, fast de egentligen inte har tid och då blir intervjun inte lika djup när de vill bli färdiga. Det kan också vara för att de vill tillföra någonting och bidra med sina tankar, för att de är vana vid att reflektera exempelvis. Det uttrycks tankar om pedagoger som finns i yrket för att passa barn snarare än att få dem att utvecklas eller om de pedagoger som inte tar sitt pedagogiska ansvar. Hur fångar man tankar och åsikter hos pedagoger som inte är vana att reflektera eller är motiverade att bli intervjuade? Om de istället vill ställa upp på att bli observerade så får man större möjligheter att fråga kring något konkret som hur de tänkt i en specifik situation som observerats. Det gör att resultatet blir styrt av spontana händelser och inte får någon gemensam utgångspunkt för olika pedagoger i en studie. För att avhjälpa det kan man ta fram ett material att utgå ifrån, såsom bilder, filmklipp eller beskriva situationer som pedagogerna kan diskutera kring. Intressant vore även att fråga barn i pedagogernas barngrupper vad de tänker kring materialet. På ett sådant sätt skulle man kunna fånga in verkligheten mer än värderingar och föresatser som resultatet av en intervju skulle kunna bli, särskilt om pedagogerna upplever att det finns korrekta svar på frågorna som de förväntas leverera.

6.4. Reflektion kring huvudresultat

Pedagogerna anser att leken är viktig. Det är emellertid flera av dem som inte är vana vid att reflektera och därmed inte verkar vara fullt medvetna om varför den är viktig eller hur de definierar leken. Jag kopplar detta till den sociokulturella teorin och menar att de som reflekterar mer gör det tack vare samspelet med kollegorna.

Jag upplever att det är skillnad mellan vision och praktik, delvis på grund av bristen på reflektionsvana. Även hos medvetna och reflekterande pedagoger kan leken komma i skymundan om de prioriterar det konkreta lärandet högre och lägger fokus på projekt, som på min VFU-förskola. Detta trots att forskning visat att lärande verksamhet gynnas av lekpedagogik. Även om verksamheten ska präglas av leken verkar det som att pedagogerna skiljer på lek och lärande. När de talar om leken handlar det mest om den fria leken. Hur pedagogerna ser på sin egen roll i den fria leken skiljer sig något åt, även om de flesta säger sig observera och vara närvarande för att kunna stötta de som behöver det. Där ser jag kopplingar till Olofssons tankar om en lekpedagogik. Det går även ihop med läroplanens riktlinje att arbetslaget ska uppmärksamma och hjälpa barn som behöver stöd i sin utveckling. Pedagogerna är medvetna om mycket i leken, men inte allt. Eftersom pedagogerna uttrycker att det är så stort fokus på konflikter finns det en risk att flera pedagoger inte

är medvetna om det Charlotte uttrycker, att det är viktigt att observera lekmönster för att kunna upptäcka problem i konfliktfria lekar. De uttrycker samtidigt att de inte räcker till alla barn, så medvetenheten kan finnas där även fast kapaciteten inte gör det. Olofsson menar att vuxna kan öka tryggheten och minska störningar genom sin närvaro. Interaktionsstudier har dock enligt henne visat att barnen mestadels är utan pedagogernas genuina intresse och närvaro i den fria leken. Det stämmer överens med min tolkning att det är skillnad på vision och praktik.

Det finns en tendens att glorifiera visionen i intervju situationen för att lyfta sitt eget värde. Trost (2010) skriver att den som intervjuas kan bli osäker på om deras åsikter är korrekta och att den som intervjuar kan ses som expert. Tankarna och ambitionerna finns där men de uttrycker i viss mån att praktiken verkar se något annorlunda ut. Det beror också på varierande nivåer av medvetenhet. Ett exempel är hur några tar upp att barnen behöver förebilder. Det framkommer dock att de sett pedagoger som är auktoritära och sätter sig själva över barnen, och sänder därmed dubbla budskap genom att inte följa samma regler. Det verkar därför som att det finns pedagoger som inte inser att de är barnens förebilder under hela dagen, även i bakgrunden, som i samspelet med kollegorna.

Pedagogerna pratar om att ge barnen förutsättningar att vara sitt bästa jag och att inte fokusera på det negativa kring barn med svårigheter. Det stämmer överens med att det i läroplanen står att pedagogerna ska se varje barns möjligheter (s.6). Alla uttrycker samtidigt att individer med större behov påverkar barngruppen genom att vara pedagogens fokus. I läroplanen uppmanas pedagogerna att stötta barnen vid behov. Flera pedagoger pratar om stödet de ger, men också om det stöd de inte ger.

6.5. Pedagogisk reflektion

Leken är en stor del av barnens värld. Att ha en klar definition av begreppet lek påverkar hur man hanterar leken och därmed även den pedagogiska verksamheten, då det i styrdokument står att leken ska prägla verksamheten (Skolverket, 2006/2010, s.8). Genom att ta del av olika pedagogers definition av leken blir det även lättare att ta deras perspektiv i en pedagogisk diskussion. Forskning kring lek kan genom sitt vetenskapliggörande höja dess status och därmed även synen på förskolan.

Olika definitioner av lek gör att lekens innebörd för olika betydelse. Jag ser gärna leken som ett utforskande och en mental inställning. Vad gör det med lekens status att se den ur ett annat perspektiv? Om den allmänna definitionen av lek förändras till att få högre status samt även inkludera vuxnas lek skulle det kunna förändra sättet som pedagoger arbetar med lek, men även förskolans status.

Intervjuerna har fått flera av pedagogerna att reflektera lite extra kring leken, som de uttrycker det. Flera har innan intervjuerna ingen klar och tydlig definition av vad de anser att lek är. Genom att förstå leken kan man lättare förstå och samspela med barnen. Jag anser det därför vara viktigt för pedagoger att reflektera mer i allmänhet och kring leken i synnerhet, samt sin egen roll i den.

6.6. Fortsatt forskning

Under studiens gång har jag insett hur stort ämne leken innebär och att det finns många olika aspekter som det går att forska vidare på. Här följer några exempel på fortsatt forskning.

Pedagogerna uttrycker att de vill jobba på ett visst sätt men att förutsättningarna gör att det är skillnad på vision och praktik. Jag tror det kan finnas skillnader mellan teori och praktik som pedagogerna inte heller är medvetna om. Genom att kombinera intervju med observation kan man få en bättre uppfattning om kontraster, även genom att intervjua barnen i pedagogens grupp. Hur stämmer pedagogernas värderingar och föresatser överens med verkligheten?

Det finns idag många olika definitioner av vad lek är och det är ett ord med låg status. Om man skulle kunna komma överens om en entydig definition blir det lättare att gemensamt konkretisera lekens betydelse. Eftersom lek är en stor del av barns liv och ska prägla förskolans verksamhet skulle det även kunna förändra synen på barns och förskolans värde. Min teori är att det kan ske ifall pedagogerna kan synliggöra vad barnen lär sig i leken genom exempelvis pedagogisk dokumentation. Ett sätt att testa den teorin vore att undersöka förskolor som fokuserar på lek och synliggör detta. Är föräldrarna mer engagerade där jämfört med andra förskolor?

Engelskans ord för lek är play, vilket även inkluderar spel och därmed har flera betydelser. Det vore intressant att ta reda på om engelskspråkiga, med sitt breda begrepp av lek, ser annorlunda på leken och dess betydelse.

Jag ser gärna att det utförs mer forskning kring hur vuxna leker. Om definitionen av lek innebär ett utforskande skulle det kunna förändra den vuxnes roll i barnens lek, om de utforskar tillsammans. Det är också något som kan höja lekens status, ifall vuxna inser att de också leker. Berg (1992) menar att vi leker när vi spelar roller bland annat i yrkeslivet. Olofsson (1987) menar att lek är ett förhållningssätt som vi bär med oss även som vuxna. Jag frågar mig här också varför leklusten minskar och vad det är som gör att man leker mindre ju äldre man blir.

Det är främst barn som leker och vuxna som studerar leken. Barn är närvarande på flera nivåer samtidigt i leken. Kan vuxna leka och forska samtidigt? Forskning bör vara objektiv, men går leken att studera utifrån? Tycker lekforskare att de leker eller forskar? Olofsson menar att lek är en mental inställning och att man går helt in i lekens tillstånd.

Vad finns det för samband mellan lek och lärande? Hur kan vi använda oss av kunskap kring lek för att göra lärandet mer lustfyllt? Johansson & Pramling Samuelsson (2006) menar att lärande sker bäst om hela barnet och dess värld är involverad, samt egna mål. De hänvisar också till Vygotskij för att visa på hur viktig kreativiteten är i lärandet.

6.7.Slutord

Syftet med undersökningen var att ta reda på vad begreppet lek innebär för pedagoger och hur de beskriver att de arbetar med leken i förskolan. Pedagogerna tycker att leken är väldigt viktig. De främjar leken genom att dela in barnen i mindre grupper och inspirera med miljö och material, men även genom att vara närvarande förebilder för att kunna utmana samt stötta barnen vid behov. I stort så har pedagogerna liknande tankar, med vissa variationer, likt forskningen. Den största skillnaden ligger i hur medvetna pedagogerna är om sina tankar och arbetssätt, vilket utifrån den sociokulturella teorin går att förklara med klimatet på arbetsplatsen och tankarna hos kollegorna. Genom att reflektera och diskutera tillsammans kan pedagogerna konkretisera och utveckla tankar och arbetssätt. Det finns kopplingar mellan det som pedagogerna uttrycker och det som står i läroplanen, men det är också skillnad mellan vision och verklighet. Pedagogerna verkar veta vad de vill uppnå men inte alltid hur.

Jag hoppas att arbetet kan ge inspiration till vidare reflektioner och studier. Ut och lek nu!

Källförteckning

Bateson, Gregory. (1955). *A Theory of Play and Fantasy. (Steps to an ecology of mind)*
<http://www.edtechpost.ca/readings/Gregory%20Bateson%20-%20Ecology%20of%20Mind.pdf>

Berg, Lars-Erik. (1992). *Den lekande människan. En socialpsykologisk analys av lekandets dynamik*. Lund: Studentlitteratur.

Broström, Stig. (1992). *Våra sexåringar. Övergången från lek till inläring – ett pedagogiskt utvecklingsarbete*. Stockholm: Almqvist&Wiksell.

Esaiasson, Peter & Gilljam, Mikael & Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena. (2007) *Metodpraktikan – Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts juridik.

Folkman, Marie-Louise & Svedin, Eva. (2003). *Barn som inte leker. Från ensamhet till social lek i förskolan*. Stockholm: Liber.

Godée, Christina Wehner. (1993). *Leka i grupp. Lekmetodik för barn i förskola, skola och fritidshem*. Stockholm: Natur och kultur.

Hofsten, Kristina & Lidbeck, Lena. (1995). *Stora boken om barn : att vänta och föda : barnets första sex år: utveckling, utrustning, mat, sömn, lek, språk, säkerhet, sjukdomar*. Stockholm: Rabén Prisma.

Johansson, Eva & Samuelsson, Ingrid Pramling. (2006). *Lek och läroplan. Möten mellan barn och lärare i förskola och skola*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Johansson, Eva & Samuelsson, Ingrid Pramling. (2007). *Att lära är nästan som att leka. Lek och lärande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.

Lillemyr, Ole Fredrik. (2013). *Lek på allvar – en spännande utmaning*. Stockholm: Liber.

Lindborg, Marianne. (1995). *Lekskulturer*. Utvecklingsarbete 1/1995. [Rapport] Lund: Lunds universitet.

Läraryrket. (2006). *Lekens roll i förskola och förskoleklass. Nr 8: Temaserie från Tidningen Förskolan*. Läraryrket förlag.

Löfdahl, Annica. (2014). *Kamratkulturer i förskolan – en lek på andras villkor*. Stockholm: Liber.

Nationalencyklopedien. *Lek* (140519) <http://www.ne.se/lang/lek/239446>

Nationalencyklopedien. *Lev Vygotskij* (140422) <http://www.ne.se/lang/lev-vygotskij>

Olofsson, Birgitta Knutsdotter. (1987). *Lek för livet. En litteraturgenomgång av forskning om förskolebarns lek*. Stockholm: HLS Förlag.

Olofsson, Birgitta Knutsdotter. (1991). *Varför leker inte barnen? En rapport från ett daghem*. Stockholm: HLS Förlag.

- Olofsson, Birgitta Knutsdotter. (1993). *Vill Anna gifta sig med Fredrik? Lekpedagogik i förskolan*. Stockholm: Högskolan för lärarutbildning.
- Olofsson, Birgitta Knutsdotter. (2003). *I lekens värld*. Stockholm: Liber.
- Samuelsson, Ingrid Pramling & Sheridan, Sonja. (1999). *Lärandets grogrund. Perspektiv och förhållningssätt i förskolans läroplan*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolverket. (2006/2010). Läroplan för förskolan Lpfö98, reviderad 2010.
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=2442>
- Stukát, Staffan. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Säljö, Roger. (2000). *Lärande i praktiken – ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Trost, Jan. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Tullgren, Charlotte. (2003) *Den välreglerade friheten: Att konstruera det lekande barnet*. Malmö: Malmö högskola.
- Utbildningsdepartementet. (1997) Att erövra världen. SOU 1997:157.
<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/25224>
- Vygotskij, Lev. (1995). *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos.
- Vygotskij, Lev. (1999). *Tänkande och språk*. Göteborg: Daidalos.
- Welén, Therese. (2003). *Kunskap kräver lek (Forskning i fokus, nr 17)*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1834>
- Wetso, Gun-Marie. (2009). *Lekprocessen - specialpedagogisk intervention i (för)skola*.
<http://www.suforlag.se/UserFiles/1/file/epubl/Wetso%2009.pdf>
- Åm, Eli. (1993). *Leken ur barnets perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Öhman, Margareta. (2011). *Det viktigaste är att få leka*. Stockholm: Liber.

Bilaga: Intervjuguide

Bakgrund

Vad har du för utbildning?

Hur länge har du arbetat i förskola?

Hur ser ditt arbete ut just nu?

Vad utmärker dig och ditt sätt att tänka som pedagog?

Definitioner

Vad betyder lek för dig i ditt arbete?

Vad betyder leken för barn enligt dig?

Hur viktig är den sociala leken tycker du?

Hur tänker du kring barn som leker ensamma?

Arbetsätt

Hur arbetar du med barnens lek?

Vilka förutsättningar ger du som kan gynna leken?

Observationer

Vilka erfarenheter har du av barngrupper där den sociala leken fungerat väl?

Vad var utmärkande för sådana grupper?

På vilket sätt bemöter du som pedagog en sådan grupp i arbetet?

Hur leker dessa barn tillsammans?

Vilka erfarenheter har du av barngrupper där den sociala leken fungerat dåligt?

Vad var utmärkande för sådana grupper?

Vad gör de barn som inte leker med andra?

Hur kan du som pedagog arbeta för att få ett inkluderande lekklimat i verksamheten?